

China's 'Flying Geese'

*Het effect van China's economische expansie
in Afrika sinds het Going Global beleid*

Masterthesis Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief

Naam: Sebastiaan van Oostrum

Studentnummer: 3862593

Aantal woorden: 17.901

Begeleider: dr. Remco Raben

Datum: 06-03-2016

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1: De flying geese theorie	9
§1.1 Het ontstaan van de flying geese theorie	10
§1.2 Japan als katalysator voor het Aziatische wonder	15
§1.3 De flying geese theorie in het wetenschappelijk debat	21
§1.4 China en de flying geese theorie	23
Hoofdstuk 2: China's Afrikabeleid	26
§2.1 China's doelen in Afrika: een historische ontwikkeling	26
§2.2 China's ontwikkelingsbeleid in Afrika	30
§2.3 Chinese SEZs in Afrika	32
Hoofdstuk 3: Flying geese in Afrika?	37
§3.1 Chinese FDI in Afrika sinds het Going Global beleid	37
§3.2 Het effect van China's FDI op de Afrikaanse economie	41
§3.2.1 Zambia: het effect van FDI door Chinese staatbedrijven	42
§3.2.2 Ethiopië: het effect van FDI door private Chinese ondernemingen	48
§3.3 De Sino-Afrikaanse internationale arbeidsverdeling?	53
Conclusie	57
Literatuurlijst	60

Inleiding

De afgelopen decennia is er een uiterst negatief beeld ontstaan ten aanzien van China's economische expansie op het Afrikaanse continent. Deze negatieve tendens gaat hand in hand met de explosieve economische groei die China sinds de jaren tachtig van de twintigste eeuw doormaakt.¹ China's economische groei wordt namelijk aangedreven door industriële groei. Het draaiende houden van de industriële motor maakt de Chinese economie afhankelijk van buitenlandse grondstoffen.² Het Afrikaanse continent is rijk aan grondstoffen en is zodoende een belangrijke exporteur binnen de wereldeconomie. China's honger naar grondstoffen heeft ervoor gezorgd dat China de afgelopen decennia een steeds prominentere rol op het Afrikaanse continent is gaan spelen. Kenmerkend voor deze trend is het feit dat sinds 2002 de export van grondstoffen uit Afrika naar China jaarlijks met gemiddeld 56 procent is toegenomen.³

De groeiende aanwezigheid van China in de Afrikaanse grondstoffensector heeft binnen de wetenschap voor een sterke focus op dit aspect van China's Afrikabeleid gezorgd. Gesteld zou kunnen worden dat een onevenwichtige focus op China's grondstoffenconsumptie voor een negatief beeld heeft gezorgd, waarbij China als mercantilistische⁴ en imperialistische⁵ mogendheid wordt afgeschilderd.⁶ De kritiek op China's economische beleid in Afrika vindt voornamelijk voedingsbodem in het westen.⁷ China's benadering tot Afrika staat namelijk haaks op het westerse politieke discours ten aanzien van het continent. Dit is sterk gericht op de economische verheffing van Afrika door middel van donongerichte ontwikkelingshulp en de verspreiding van westerse liberale normen en waarden.⁸

---

¹ D. Large, 'Beyond 'Dragon in the Bush': The Study of China-Africa Relations', *African Affairs* 107, 426 (2008) 45-61, 55.

² D. Zweig en B. Jianhai, 'China's Global Hunt for Energy', *Foreign Affairs* 84, 5 (2005) 25-38, 27.

³ A. Goldstein, N. Pinaud en H. Reisen, 'China's Boom: What's in it for Africa? A Trade Perspective', in: C. Alden, D. Large en R. Soares de Oliveira ed., *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace* (Londen 2008) 27-50, 28, 41.

⁴ J. Holslag, 'China's New Mercantilism in Central Africa', *African and Asian Studies* 5, 2 (2006) 133-169.

⁵ M.C. Lee, 'The 21st Century Scramble for Africa', *Journal of Contemporary African Studies* 24, 3 (September 2006) 303-330 en P. Carmody, *The New Scramble for Africa* (Cambridge 2011).

⁶ Voor meer artikelen aangaande China's beleid met betrekking tot de exploitatie van grondstoffen uit Afrika zie: L. Jakobsen en Z. Daojiong, 'China and the Worldwide Search for Oil Security', *Asia-Pacific Review* 13, 2 (November 2006) 60-73, I. Taylor, 'China's oil diplomacy in Africa', *International Affairs* 82, 5 (2006) 937-959 en R. Soares de Oliveira, 'Making Sense of Chinese Oil Investment in Africa', in: C. Alden, D. Large en R. Soares de Oliveira ed., *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace* (Londen 2008) 83-110.

⁷ C. Alden, *China in Africa* (Londen 2007) 93.

⁸ Voor meer informatie over dit veelzijdige debat omtrent ontwikkelingshulp zie: W. Easterly, *The White Man's Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good* (New York 2006), P. Collier, *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It* (Oxford 2008) en J. Sachs, *The End of Poverty: How We Can Make It Happen In Our Lifetime* (Londen 2006).

Een focus op China's grondstoffenextractie in Afrika heeft ervoor gezorgd dat het beeld van China's economische expansie in Afrika ongenueanceerd is. Sinds het nieuwe millennium volgt de Chinese regering namelijk het zogeheten "Going Global" beleid. Met dit beleid probeert de Chinese overheid het Chinese bedrijfsleven te stimuleren om competitiever te worden op internationaal niveau. Het Going Global beleid heeft ervoor gezorgd dat buitenlandse investeringen door Chinese bedrijven de afgelopen jaren flink zijn toegenomen. In 2001 investeerden Chinese bedrijven jaarlijks US\$5,5 miljard in buitenlandse markten. Eén decennium later bedroeg de jaarlijkse Foreign Direct Investment (FDI) afkomstig uit China US\$65 miljard. Gezien het grote belang voor de Chinese industrie, is een deel van deze investeringen gericht op het vergaren van grondstoffen. Een groot deel van China's FDI is echter ook gericht op het herstructureren van de Chinese economie. Dit houdt in dat Chinese bedrijven bepaalde arbeidsintensieve industrieën naar lagelonenlanden verplaatsen om hun eigen comparatieve voordeel in meer kapitaal- en kennisintensieve industrieën te ontwikkelen. Hierdoor vindt economische opschaling plaats.⁹

In essentie lijkt China's Going Global strategie een kopie van de Japanse economische expansie in de tweede helft van de twintigste eeuw. De naoorlogse Japanse economische groei werd namelijk net als China's huidige economische groei gevoed door industriële expansie. Een zoektocht naar grondstoffen en goedkope arbeidskrachten door het Japanse bedrijfsleven zorgden voor grote hoeveelheden FDI in Azië. Het uitbesteden van arbeidsintensieve industrieën uit Japan aan omringende landen, zorgde ervoor dat er in Azië een internationale arbeidsverdeling ontstond. Behalve voor economische groei in Japan, werkte deze economische verbondenheid als een industriële katalysator voor een aantal Aziatische wondereconomieën die te maken kregen met ongekende economische groeicijfers.¹⁰

De positieve neveneffecten van het Japanse economische expansionisme in Azië hebben door middel van de *flying geese* theorie wetenschappelijke bekendheid gekregen. De flying geese theorie verklaard namelijk welke invloed Japans naoorlogse economische expansie heeft gehad op economische groei en industrialisering in Azië. Door toedoen van de Japanse economische expansie in Azië vond er tussen 1965 en 1990 namelijk industriële ontwikkeling plaats in Japan, Zuid-Korea, Taiwan, Hongkong, Singapore, Maleisië, Indonesië en Thailand,

---

⁹ N. Bernasconi-Osterwalder, L. Johnson en J. Zhang, *Chinese Outward Investment: An emerging policy framework* (Winnipeg 2013) 2, 10 en D. Brautigam en T. Xiaoyang, 'China's Investment in Special Economic Zones in Africa', in: T. Farole en G. Akinci ed., *Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions* (Washington 2011) 69-100, 71.

¹⁰ R. Stubbs, *Rethinking Asia's Economic Miracle: The Political Economy of War, Prosperity and Crisis* (New York 2005) 154, 170.

die ervoor zorgde dat het bruto nationaal product per hoofd van de bevolking in deze landen jaarlijks met gemiddeld 5,5 procent toenam. Deze groeicijfers werden nergens ter wereld geëvenaard en het “Aziatische wonder” werd zodoende geboren.¹¹ Tekenend voor de impact van het Japanse economische expansionisme in de regio is het feit dat veel mensen in de zogeheten wondereconomieën van Zuidoost Azië, namelijk Singapore, Maleisië, Indonesië en Thailand, in de jaren zestig van de twintigste eeuw minder welvarend dan de meeste Afrikanen waren. Door het ontstaan van industrieën als gevolg van FDI uit Japan, was Zuidoost Azië in 2005 ongeveer tweeënhalf keer zo welvarend als Afrika.¹²

Door China’s huidige economische expansie in Afrika in het licht van de flying geese theorie te plaatsen, kan het negatieve beeld dat is ontstaan genuanceerd worden. Door middel van de flying geese theorie is namelijk reeds aangetoond dat de ogenschijnlijk zelfzuchtige economische expansie van Japan voor uitermate positieve economische neveneffecten heeft gezorgd in Azië. Ten tweede is het toetsen van China’s Afrikabeleid aan de flying geese theorie relevant, omdat er binnen de wetenschap reeds een stroming is ontstaan die, in het debat omtrent China’s toenemende economische presentie in Afrika, de positieve economische gevolgen probeert te belichten door middel van de flying geese theorie. Deze denkwijze is echter nog vrij gering in omvang. Het feit dat deze visie haaks staat op de heersende visie omtrent China expansionisme op het Afrikaanse continent, maakt dat het relevant is om dit onderzoeksveld verder te verkennen.

De meest vooraanstaande pionier in het samenbrengen van Chinese investeringen in Afrika en de flying geese theorie is Deborah Bräutigam. Bräutigam stelt dat FDI uit Hongkong, Taiwan en China reeds hebben gezorgd voor het ontstaan van een succesvolle exportindustrie op Mauritius.¹³ Ook in Nigeria heeft bedrijvigheid tussen lokale ondernemers en Chinese bedrijven voor een aantal positieve spillover effecten gezorgd in het ontstaan van een redelijk succesvolle reserve auto-onderdelenindustrie.¹⁴

“Chinese companies have already served as industrial catalysts for some African firms, just as Japanese and Korean firms have done for decades in South and

---

¹¹ World Bank, *The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy* (Oxford 1993) 1-2.

¹² J.K. van Donge, D. Henley en P. Lewis, ‘Tracking Development in South-East Asia and sub-Saharan Africa: The Primacy of Policy’, *Development Policy Review* 30 Suppl. 1 (2008) s5-s24, s6.

¹³ D. Bräutigam, ‘Flying Geese’ or ‘Hidden Dragon’? Chinese Business and African Industrial Development’, in: C. Alden, D. Large en R. Soares de Oliveira ed., *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace* (Londen 2008) 51-68, 56-60.

¹⁴ D. Bräutigam, ‘Close Encounters: Chinese Business Networks as Industrial Catalysts in Sub-Saharan Africa’, *African Affairs* 102 (2003) 447-467, 462-466.

Southeast Asia. The flying geese model has a long way to go, but it has proven its potential, in the “miracle” environment of Mauritius, and even in the tough conditions of Nigeria.”¹⁵

Bräutigam is echter niet de enige die mogelijk positieve economische neveneffecten van China’s economische expansie op het Afrikaanse continent ziet.¹⁶ De economen Vandana Chandra, Justin Yifu Lin en Yan Wang stellen namelijk dat China’s industriële ontwikkeling in een vergelijkbaar stadium verkeert als Japan in de jaren zeventig en Zuid-Korea, Taiwan, Hongkong en Singapore in de jaren tachtig van de twintigste eeuw. De snel stijgende lonen in China zorgen er namelijk voor dat de herpositionering van China’s arbeidsintensieve industrieën naar lagelonenlanden economisch steeds aantrekkelijker wordt. Japan, Zuid-Korea, Taiwan, Hongkong en Singapore kregen hier een aantal decennia geleden reeds mee te maken. Chandra, Lin en Wang constateren een toename in de Chinese FDI bedoeld voor industriële productie in Afrika. Dit is met 26 procent bijna gelijk aan de Chinese FDI bedoeld voor grondstofextractie in Afrika, namelijk 29 procent. Deze cijfers maken het volgens Chandra, Lin en Wang steeds aannemelijker dat een groot deel van China’s arbeidsintensieve industrieën in de toekomst naar het Afrikaanse continent verplaatst gaan worden. Zij noemen deze ontwikkeling het *leading dragon* fenomeen.¹⁷

Tot slot kan door middel van het toepassen van de flying geese theorie op China’s economische activiteit in Afrika een veel groter debat worden aangesneden, namelijk het debat ten aanzien van hoe ontwikkelingshulp aangaande Afrika moet worden ingericht. De donorgericht ontwikkelingshulp die beleidsmakers uit het westen vooralsnog toepassen heeft de afgelopen decennia weinig structurele veranderingen in de economische situatie van Afrika aangebracht. Deze donorgerichte benadering is gericht op rechtstreekse subsidiëring van overheden of niet-gouvernementele organisaties aan Afrikaanse regeringen.¹⁸ Indien blijkt dat China’s beleid ten aanzien van Afrika voor een flying geese effect zorgt, dan kan de flying geese theorie voor overheden gelden als een institutioneel kader om industrialisering en structurele economische groei in Afrika te bevorderen.

---

¹⁵ D. Brautigam, *The Dragon’s Gift: The Real Story of China in Africa* (New York 2009) 309.

¹⁶ R. Kaplinsky en M. Morris, ‘Chinese FDI in Sub-Saharan Africa: Engaging with Large Dragons’, *European Journal of Development Research* 21, 4 (2009) 551-569.

¹⁷ V. Chandra, J.Y. Lin en Y. Wang, ‘Leading Dragon Phenomenon: New Opportunities for Catch-up in Low-Income Countries’, *Asian Development Review* 30, 1 (2013) 52-84, 52, 74-78.

¹⁸ Easterly, *The White Man’s Burden*, Collier, *The Bottom Billion* en Sachs, *The End of Poverty*.

Dit onderzoek is er dus op gericht om China's economische expansie in Afrika te analyseren aan de hand van de flying geese theorie. Hierdoor zal blijken of de negatieve tendens die omtrent China's economische presentie in Afrika is ontstaan terecht is of dat deze visie gereviseerd dient te worden. Om dit te bewerkstelligen zal ik onderzoeken of China's Going Global beleid voor een flying geese effect in Afrika zorgt. Een drietal deelvragen zullen in dit onderzoek behandeld worden. In hoofdstuk 1 zal allereerst de flying geese theorie geoperationaliseerd en in het wetenschappelijk debat geplaatst worden. Hierdoor wordt duidelijk wat een flying geese effect is en hoe dit door middel van de flying geese theorie gemeten kan worden. Om de flying geese theorie goed te begrijpen is het van belang een duidelijk onderscheid te maken tussen de economische theorie *an sich* en institutionele factoren die een flying geese gestuurde economische groei al dan niet faciliteren. In essentie verklaart de flying geese theorie het economische effect dat ontstaat door een drietal ontwikkelingen. Met betrekking tot het Aziatische wonder heeft de flying geese theorie reeds aangetoond dat FDI, het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën en het ontstaan van een internationale arbeidsverdeling economische groei genereren. Daarnaast leert de historische casus van Japans economische expansionisme in Azië ons dat een aantal institutionele factoren, die gevormd worden door overheden, een gunstige investeringsklimaat scheppen en zodoende kunnen faciliteren in een zogeheten "ganzenvlucht".

Nadat in hoofdstuk 1 een onderscheid is gemaakt tussen de economische factoren en de institutionele factoren die voor een flying geese effect zorgen, zal ik in hoofdstuk 2 China's economische invloed op het Afrikaanse continent vanuit een historische context uiteenzetten. Hierdoor zal China's huidige Afrikabeleid in de context van het Going Global beleid aan het licht komen. In het vervolg van hoofdstuk 2 zal ik analyseren in welke mate China's ontwikkelingsbeleid en oprichting van zogeheten *special economic zones* (SEZs) in Afrika bijdragen aan de uitvoering van China's Going Global strategie. Dit terugkoppelend aan de flying geese theorie uit hoofdstuk 1, zal duidelijk worden in hoeverre China zogeheten institutionele factoren creëert die een flying geese effect in Afrika kunnen faciliteren.

In hoofdstuk 3 zal ik tot slot de gevolgen van China's economische expansie in Afrika toetsen aan de economische facetten van de flying geese theorie. Hierdoor zal duidelijk worden of China's Going Global beleid voor een flying geese effect in Afrika zorgt. Hiervoor zal ik allereerst meten in hoeverre het Going Global beleid heeft gezorgd voor een toename in Chinese FDI in Afrika. Vervolgens zal ik het effect van deze investeringen op industrialisering in Afrika analyseren door een onderscheid te maken tussen FDI door Chinese staatbedrijven en FDI door private Chinese ondernemingen. Hiervoor zal ik twee casestudies behandelen, namelijk Zambia

en Ethiopië. De ontwikkelingen in deze twee landen staan namelijk symbool voor de effecten van FDI door de twee typen Chinese bedrijven sinds het Going Global beleid. Nadat duidelijk is geworden welk effect FDI door respectievelijk Chinese staatsbedrijven en private Chinese ondernemingen op industrialisering in Afrika heeft, zal in hoofdstuk 3 tot slot duidelijk worden in hoeverre China's FDI in Afrika sinds het Going Global beleid voor het ontstaan van een internationale arbeidsverdeling tussen China en Afrika heeft gezorgd.

Hoofdstuk 1: De flying geese theorie

De beroemde Japanse econoom en voormalig minister van Buitenlandse Zaken van Japan Okita Saburo (1914-1993) introduceerde tijdens de vierde Pacific Economic Cooperation Council in Seoel in 1985 de flying geese theorie aan een breed internationaal publiek. Okita gebruikte de flying geese theorie om de regionale economische groei die sinds 1965 in Azië plaatsvond te verklaren.¹⁹ Tussen 1965 en 1990 maakten Japan, Zuid-Korea, Taiwan, Hongkong, Singapore, Maleisië, Indonesië en Thailand een jaarlijkse economische groei van gemiddeld 5,5 procent door. Deze regionale economische groeicijfers werden nergens ter wereld geëvenaard. De Wereldbank noemde deze periode daarom het Aziatische wonder.²⁰ In de eerder genoemde landen vond tussen 1965 en 1990 industrialisering plaats, die vertaald werd in economische groei. De regionale industrialisering was een gevolg van Japans economisch expansionisme. Japanse bedrijven investeerden in hun zoektocht naar grondstoffen en goedkope arbeidskrachten namelijk grote hoeveelheden FDI in de Aziatische wondereconomieën. Een deel van deze investeringen was bedoeld voor het uitbesteden van arbeidsintensieve industrieën uit Japan aan omringende lagelonenlanden. De toestroom van Japanse kennis en kapitaal was een enorme stimulans voor de regionale industrialisering in Azië.²¹

Een vergelijking tussen de economische expansie van Japan en China's huidige zoektocht naar grondstoffen en goedkoop arbeidskapitaal in Afrika is snel getrokken. Om te toetsen of China's Going Global beleid voor een flying geese effect in Afrika zorgt, zal ik in dit hoofdstuk een onderscheid maken tussen het economische fenomeen dat door middel van de flying geese theorie verklaard kan worden, alsmede de institutionele factoren die deze economische ontwikkeling kunnen faciliteren. Hiervoor zal ik allereerst ingaan op het ontstaan van de flying geese theorie en de economische ontwikkelingen die zij verklaard. Vervolgens zal ik in dit hoofdstuk aan de hand van de historische casus van Japans economische expansie en het Aziatische wonder definiëren welke door overheden gefaciliteerde institutionele aspecten een flying geese gestuurde economische groei in Azië mogelijk maakten. Tot slot zal ik in dit hoofdstuk de flying geese theorie in het wetenschappelijk debat omtrent het Aziatische wonder plaatsen en tevens een brug slaan naar de rol die de flying geese theorie speelt in het huidige debat aangaande de toenemende economische presentie van China in Afrika.

---

¹⁹ K. Kojima, 'The "flying geese" model of Asian economic development: origin, theoretical extensions, and regional policy implications', *Journal of Asian Economics* 11 (2000) 375-401, 385.

²⁰ World Bank, *The East Asian Miracle: Economic*, 1-2.

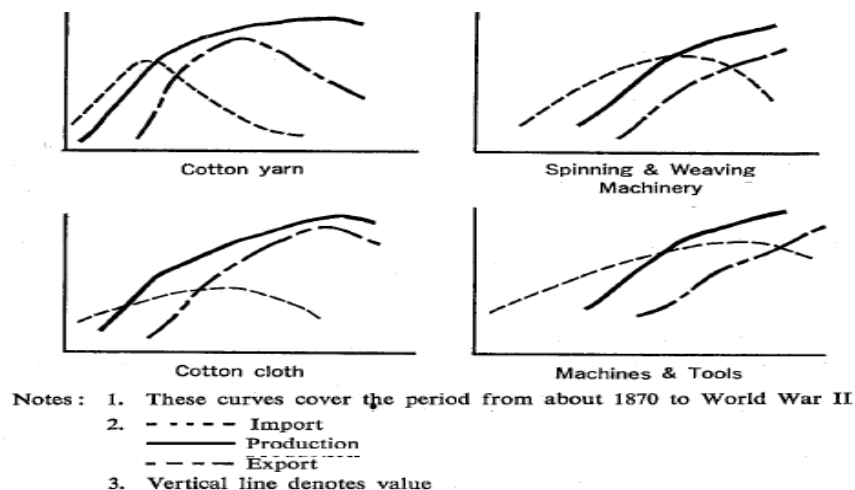
²¹ Stubbs, *Rethinking Asia's Economic Miracle*, 170.

§ 1.1 Het ontstaan van de flying geese theorie

De flying geese theorie kent haar oorsprong in de jaren dertig van de twintigste eeuw. De Japanse econoom Kaname Akamatsu (1896-1974) publiceerde in 1935 namelijk voor het eerst over *Ganko-Keitai*. Begin jaren zestig van de twintigste eeuw vertaalde Akamatsu zijn theorie in de Engelstalige literatuur naar “wild-geese-flying pattern”.²² Akamatsu probeerde met zijn flying geese theorie het industriële inhaalproces van niet-geïndustrialiseerde landen, zogeheten “laatkomer economieën”, te verklaren. Akamatsu deed dit op basis van zijn empirische onderzoek naar de industriële ontwikkeling van de Japanse katoenindustrie vanaf 1870 tot aan de Tweede Wereldoorlog.²³

Figuur 1 is een grafische weergave van de door Akamatsu verzamelde data omtrent de industriële ontwikkeling van de Japanse katoenindustrie tussen 1870 en de Tweede Wereldoorlog. Akamatsu zag hierin twee patronen die het industriële inhaalproces van laat komende economieën vormen. Allereerst volgt elke industrie, of tak van een industrie, een sequentie van import – productie – export. Dit patroon zag Akamatsu zowel in de arbeidsintensieve onderdelen (cotton yarn/cotton cloth), als in de kapitaalintensieve productieprocessen (spinning & weaving machinery/machines & tools) van de Japanse katoenindustrie. In alle vier de onderdelen van de Japanse katoenindustrie was bij de sequentie van import – productie – export sprake van een achtereenvolgende groei, stagnatie en afnamecyclus. Ten tweede veronderstelde Akamatsu op basis van zijn onderzoek dat industriële

Figuur 1: Grafische weergave van de Japanse katoenindustrie tussen 1870 en de Tweede Wereldoorlog.²⁴

²² K. Akamatsu, 'A Historical Pattern of Economic Growth in Developing Countries', *The Developing Economies* 1 (1962) 3-25, 11 en K. Akamatsu, 'A Theory of Unbalanced Growth in the World Economy', *Weltwirtschaftliches Archiv* 86 (1961) 196-217, 205.

²³ K. Kojima, 'The "flying geese" model of Asian economic development', 376-377.

²⁴ K. Akamatsu, 'A Historical Pattern of Economic Growth in Developing Countries', 12.

ontwikkeling altijd begint met arbeidsintensieve consumptiegoederenindustrieën. Industriële diversificatie en opwaardering naar kapitaalintensievere en technologisch geavanceerde industrieën is volgens Akamatsu het gevolg van een succesvolle industrialisering. Deze conclusie trok Akamatsu uit het feit dat het industriële inhaalproces in de Japanse katoenindustrie begon met het ontstaan van arbeidsintensieve productieprocessen (cotton yarn/cotton cloth) en geleidelijk werd vervangen door kapitaalintensieve productieprocessen (spinning & weaving machinery/machines & tools).²⁵

Volgens Akamatsu maken alle laatkomende economieën bij hun industriële inhaalproces dezelfde groeicurve door als Japan deed in de katoenindustrie tussen 1870 en de Tweede Wereldoorlog. Akamatsu veronderstelde dus dat de groei, stagnatie en afnamecyclus op een opeenvolgende volgorde plaatsvindt in de import, productie en export van in eerste instantie arbeidsintensieve industrieën en naar mate van industriële progressie ook in kapitaalintensieve en technologisch geavanceerde industrieën. Akamatsu maakte in deze flying geese theorie voor industrialisering onderscheid tussen vier verschillende fases.²⁶

In fase één begint een laatkomer economie zijn industriële inhaalproces door het aangaan van economische relaties met één of meerdere geïndustrialiseerde landen. Op dit moment gaat het niet-geïndustrialiseerde land voor het eerst onderdeel uitmaken van de internationale economie en daarmee de internationale arbeidsverdeling.²⁷ Gefabriceerde consumptiegoederen worden uit reeds geïndustrialiseerde landen geïmporteerd, omdat deze goedkoper en van een betere kwaliteit zijn dan soortgelijke producten uit het niet-geïndustrialiseerde land zelf. Het niet-geïndustrialiseerde land exporteert op zijn beurt primaire producten, zoals grondstoffen, naar geïndustrialiseerde landen.²⁸

Voorheen geïmporteerde consumptiegoederen worden in fase twee door het niet-geïndustrialiseerde land zelf geproduceerd. Hierdoor begint dit land te industrialiseren. De import van deze consumptiegoederen zal hierdoor geleidelijk afnemen. Tegelijkertijd zullen de benodigde kapitaalgoederen, zoals machines, voor het produceren van eenvoudige consumptiegoederen geïmporteerd worden uit een land met geavanceerdere industrieën. De overheid kan in deze fase de opkomst van de eigen industrie stimuleren door importtarieven op buitenlandse producten in te voeren en door te zorgen voor voldoende grondstoffen,

---

²⁵ Ibidem, 11-12.

²⁶ Ibidem, 16.

²⁷ Ibidem, 11, 19.

²⁸ K. Akamatsu, 'A Theory of Unbalanced Growth in the World Economy', 196-217, 206 en K. Kojima, 'The "flying geese" model of Asian economic development', 377.

energievoorzieningen en infrastructuur ten behoeve van de opkomende industrieën.²⁹ In feite is hier dus sprake van imports substitutie industrialisatie (ISI). Akamatsu lokaliseerde hiermee als het ware reeds een aantal institutionele voorwaarden waarop overheden invloed kunnen uitoefenen in het tot stand brengen van een flying geese gestuurde groei. In de volgende paragraaf zal ik hier dieper op ingaan.

De derde fase breekt aan wanneer de opgezette consumptiegoederenindustrie naast de interne markt ook de exportmarkt gaat voeden. Dit is mogelijk door schaalvergroting en massaproductie. Om deze schaalvergroting en massaproductie te realiseren zijn er meer kapitaalgoederen nodig. Een logisch gevolg in deze fase is daarom het ontstaan van een binnenlandse kapitaalgoederenindustrie. De import van kapitaalgoederen zal hierdoor gestaag afnemen, omdat de binnenlandse productie steeds meer aan de vraag kan voldoen.³⁰

Tijdens zijn schrijven in de jaren zestig van de twintigste eeuw bevond Japan zich volgens Akamatsu in de laatste fase van zijn flying geese theorie. Een periode van economische groei zorgde in Japan voor steeds verder stijgende lonen. Hoge arbeidskosten maakten de Japanse arbeidsintensieve consumptiegoederenindustrieën economisch gezien steeds minder rendabel. Japan begon in deze vierde fase daarom met het verplaatsen van bepaalde arbeidsintensieve consumptiegoederenindustrieën naar minder ontwikkelde lagelonenlanden. De verplaatsing van arbeidsintensieve consumptiegoederenindustrieën naar elders zorgde ervoor dat de export van Japanse consumptiegoederen afnam. Tegelijkertijd groeiden de kapitaalintensieve industrieën uit tot de voornaamste exportproducten van Japan. De vraag naar kapitaalintensieve goederen werd in de landen naar waar de arbeidsintensieve consumptiegoederenindustrieën zich gingen verplaatsen immers groter. Een internationale arbeidsverdeling op basis van heterogene verhoudingen begon volgens Akamatsu hierdoor in Azië steeds zichtbaarder te worden.³¹ In feite maakte de Japanse economie dus een economische herstructurering door waarbij arbeidsintensieve industrieën geleidelijk werden vervangen door kapitaal- en kennisintensieve industrieën.

Akamatsu's benaming Ganko-Keitai, of wild-geese-flying pattern, heeft dus een tweeledige betekenis. Allereerst zag Akamatsu in zijn data (figuur 1) een patroon naar voren komen dat metaforisch vergeleken kan worden met de manier waarop groepen wilde ganzen jaarlijks uit Siberië naar Japan vliegen, namelijk een overlappende V formatie. In eerste

---

²⁹ K. Akamatsu, 'A Historical Pattern of Economic Growth in Developing Countries', 13-14 en K. Akamatsu, 'A Theory of Unbalanced Growth in the World Economy', 206-207.

³⁰ K. Akamatsu, 'A Historical Pattern of Economic Growth in Developing Countries', 14-15.

³¹ Ibidem, 15-16.

instantie stond het ganzen patroon volgens Akamatsu dus symbool voor de groeicurve waarmee laatkomende economieën bij hun industriële inhaalproces te maken krijgen.³² Akamatsu ging er echter ook vanuit dat industrialiserende landen door middel van een internationale arbeidsverdeling aan elkaar verbonden zijn. Deze internationale arbeidsverdeling werd volgens Akamatsu gevormd op basis van de vier verschillende fases. Op basis van de fase waarin een industrialiserend land zich bevindt wordt namelijk bepaald of een land een homogene of heterogene verhouding heeft met een handelspartner dat zich in dezelfde of een andere fase van de flying geese theorie bevindt. De manier waarop landen in deze internationale arbeidsverdeling economisch aan elkaar gebonden zijn, kon volgens Akamatsu zodoende ook in de V formatie gevat worden. Akamatsu lokaliseerde tijdens zijn schrijven drie groepen ganzen, namelijk een Amerikaanse groep, een West-Europese groep en een Aziatische groep met Japan als leidende gans.³³

In de jaren dertig van de twintigste eeuw had Japan zichzelf namelijk geprofileerd als een leidende mogendheid in Azië. Na de Meiji restauratie in 1868 was Japan het eerste Aziatische land dat een succesvolle modernisering en industrialisering wist door te voeren.³⁴ In dit licht schreef Akamatsu zijn theorie. Het is daarom niet meer dan logisch dat Akamatsu de ontwikkelingen in Japan als een voorbeeld zag voor andere landen die nog moesten industrialiseren. Akamatsu's benoeming van Japan als leidende gans voor Azië lijkt uit deze gedachtegang dan ook een logische redenatie.

Akamatsu omschreef in zijn flying geese theorie echter niet hoe de internationale arbeidsverdeling wordt vormgegeven door het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën uit leidende ganzen naar lagelonenlanden. Kiyoshi Kojima, Akamatsu's voornaamste leerling, werkte dit deel van de flying geese theorie verder uit. Kojima stelt dat het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën gebeurt door middel van FDI uit een leidende gans naar lagelonenlanden. Dit houdt in dat bedrijven uit leidende ganzen investeren in het uitbesteden van arbeidsintensieve industrieën aan lagelonenlanden. Stijgende loonkosten en valuta-appreciatie zijn hiervoor de voornaamste redenen. Deze twee factoren zorgen er namelijk voor dat bedrijven een comparatief voordeel verliezen ten opzichte van concurrerende producenten met lagere loonkosten en een gunstigere valuta. Door het productieproces te verplaatsen naar lagelonenlanden, kunnen bedrijven dit comparatieve voordeel terugkrijgen en een comparatief

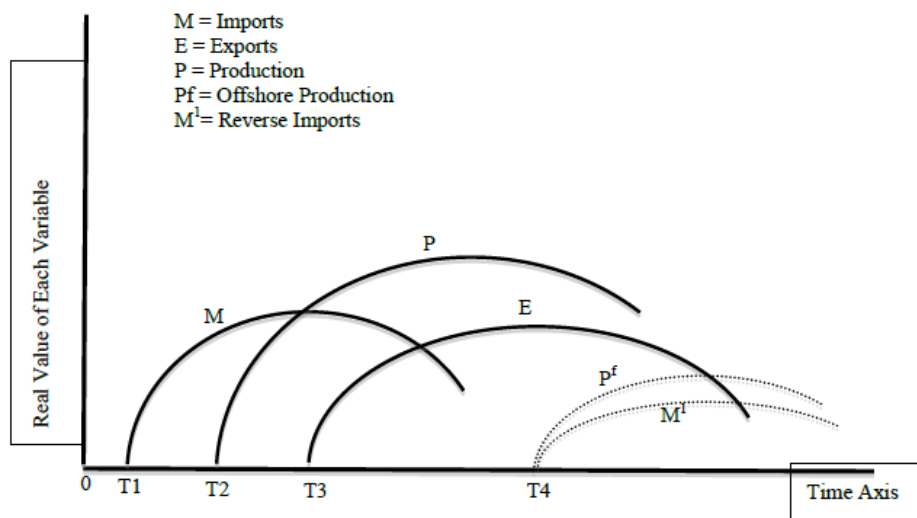
---

³² K. Akamatsu, 'A Theory of Unbalanced Growth in the World Economy', 205-206.

³³ Ibidem, 208 en K. Akamatsu, 'A Historical Pattern of Economic Growth in Developing Countries', 18.

³⁴ P. Francks, *Japanese Economic Development* (Londen 1999) 29.

Figuur 2: Kojima's flying geese theorie.³⁵

voordeel in een meer kapitaal- of kennisintensieve industrie ontwikkelen voor de lokale industriële tak.³⁶

Figuur 2 is een voorbeeld van het industriële inhaalproces van een leidende gans volgens de flying geese theorie. In fase één (T1), begint deze gans met het importeren (M) van arbeidsintensieve consumptiegoederen, bijvoorbeeld textiel. M stagneert in fase twee (T2), omdat de productie (P) van textiel wordt geïntroduceerd. In fase drie (T3) gaat deze textiel ook geëxporteerd (E) worden. In fase vier (T4) verliest de textielindustrie door stijgende loonkosten een comparatief voordeel. P en E van textiel stagneren, omdat de arbeidsintensieve industrie door middel van FDI (Pf) wordt verplaatst naar een minder geïndustrialiseerde gans. Deze gans heeft een veel lager loonniveau, waardoor deze gans een comparatief voordeel voor de productie van textiel bezit. De textiel die in T1 geïmporteerd werd en in T2 en T3 in de leidende gans geproduceerd werd, wordt in T4 opnieuw geïmporteerd. Ditmaal echter uit een lagelonenland. Dit fenomeen noemt Kojima “reverse imports” (M¹). FDI uit leidende gansen naar minder ontwikkelde landen zorgt zodoende voor de regionale verspreiding van de flying geese theorie en treed op als katalysator voor industriële groei elders door het ontstaan van een internationale arbeidsverdeling, aldus Kojima.³⁷

Samenvattend baseerde Akamatsu zijn flying geese theorie op een empirisch onderzoek betreffende een viertal facetten van de Japanse katoenindustrie vanaf de Meiji restauratie tot

³⁵ K. Kojima, ‘The “flying geese” model of Asian economic development’, 378.

³⁶ T. Ozawa, *Professor Kiyoshi Kojima's Contributions to FDI Theory: Trade, Structural Transformation, Growth and Integration in East Asia* (Juni 2007) 15-16 en K. Kojima, ‘The “flying geese” model of Asian economic development’, 382-383.

³⁷ K. Kojima, ‘The “flying geese” model of Asian economic development’, 382-383.

aan de Tweede Wereldoorlog. Industriële ontwikkeling wordt volgens Akamatsu door een tweetal patronen gekenmerkt. Allereerst is er een sequentie van import – productie – export. Kojima breidde deze notie uit tot een sequentie van import – productie – export – FDI – buitenlandse productie – “reversed imports”. Ten tweede zijn industrialiserende landen door middel van een internationale arbeidsverdeling aan elkaar verbonden. Deze wordt vormgegeven door het comparatieve voordeel dat landen ten opzichte van elkaar bezitten. Het ontstaan van een internationale arbeidsverdeling zorgt ervoor dat landen elkaar beïnvloeden in het ontstaan van industriële economische groei. Hierdoor vindt industriële en economische ontwikkeling dus in clusters van landen plaats. De flying geese theorie gaat er vanuit dat landen in de lage regionen van de internationale arbeidsverdeling voornamelijk eenvoudige en arbeidsintensieve consumptiegoederen produceren. Naarmate een land een hogere positie binnen de internationale arbeidsverdeling inneemt, produceert het steeds complexere en verfijndere goederen, alsmede voornamelijk kapitaal- en kennisintensieve producten. FDI is een middel om het comparatieve voordeel ten opzichte van andere ganzen te vergroten. Tegelijkertijd heeft FDI een katalyserend effect voor industrialisering in andere landen.

Concluderend verklaart de flying geese theorie als economische theorie *an sich* dus hoe industrialiserende landen in hun zoektocht naar productdiversificatie en industriële opschaling invloed uitoefenen op niet of minder geïndustrialiseerde landen. Drie duidelijke ontwikkelingen zijn kenmerkend voor dit economische fenomeen. Allereerst verliest een geïndustrialiseerd land een comparatief voordeel in een bepaalde industrie. Vaak zijn het de arbeidsintensieve industrieën die door economische vooruitgang minder rendabel worden. Het gevolg hiervan is FDI dat er ten tweede voor zorgt dat bedrijven uit deze industriële tak investeren in lagelonenlanden om hun arbeidsintensieve industrieën naar deze niet of minder geïndustrialiseerde landen te verplaatsen. Tot slot ontstaat er door het verplaatsen van industrieën uit een leidende gans naar andere landen een nauwere economische verbondenheid die gevat kan worden in een internationale arbeidsverdeling. Aan de hand van de historische casus van het Aziatische wonder zal blijken dat deze internationale arbeidsverdeling voor ongekende regionale economische groeicijfers kan zorgen.

§1.2 Japan als katalysator voor het Aziatische wonder

Economisch succes na Japans vernietigende nederlaag in de Tweede Wereldoorlog leek zeer onwaarschijnlijk. In de eerste jaren van de Amerikaanse bezetting kreeg het economische herstel van Japan namelijk weinig prioriteit. Sterke inflatie, een hoge mate van werkloosheid

en een groot kapitaaltekort was de realiteit. Het uitbreken van de Koreaoorlog (1950-1953) maakte de nieuwe geopolitieke verhoudingen in Azië zichtbaar. Een economisch welvarend Japan als tegenwicht voor het groeiende communisme in de regio werd voor het kapitalistische Amerika van strategisch belang. Kapitaalinjecties en technologische kennis vloeiden uit Amerika naar de Japanse economie. Daarnaast groeide Amerika uit tot de voornaamste afnemer van Japanse producten. De Japanse economie en de vooroorlogse industrieën trokken hierdoor snel weer aan.³⁸

De *keiretsu*, Japanse conglomeraten, speelden een belangrijke rol in het naoorlogse economische herstel van Japan. Een aan de keiretsu gebonden bankwezen, zorgde voor het benodigde kapitaal ten behoeve van industriële ontwikkeling.³⁹ De staatsgesteunde keiretsu konden zodoende met behulp van de nieuwste technische innovaties uit Amerika de Japanse industrie nieuw leven inblazen. De succesvolle heropleving van de exportindustrie zorgde ervoor dat er in de jaren zestig en zeventig productdiversificatie plaatsvond. Consumptiegoederen, zoals textiel en kleding, werden vervangen door kapitaalintensieve goederen, zoals machines, elektrische apparatuur en auto's.⁴⁰ Het succes van de arbeidsintensieve industrieën, zoals voor textiel en kleding, werd mede mogelijk gemaakt door de ruime beschikbaarheid van menselijk kapitaal. Economische voorspoed zorgde er echter voor dat stijgende lonen de productie van arbeidsintensieve goederen onaantrekkelijk maakte.⁴¹

De Japanse conglomeraten verloren hierdoor hun comparatieve voordeel in arbeidsintensieve productieprocessen ten opzichte van concurrerende producenten. Om het comparatieve voordeel van goedkope arbeid terug te krijgen werden delen van het productieproces verplaatst naar lagelonenlanden.⁴² Delen van productieprocessen waarvoor veel laaggeschoolde arbeidskrachten nodig zijn, zoals textiel en simpele elektronische componenten, werden daarom niet meer in Japan geproduceerd, maar veelal in de Newly Industrializing Economies (NIEs).⁴³

---

³⁸ Stubbs, *Rethinking Asia's Economic Miracle*, 66-69.

³⁹ S.N. Katada, 'Japan's financial politics: Institutional challenges towards and against liberalization', in: S.M. Pekkanen en K.S. Tsai ed., *Japan and China in the World Political Economy* (New York 2005) 151-172, 153-155.

⁴⁰ H. Yamawaki, *Japanese Exports and Foreign Direct Investment: Imperfect Competition in International Markets* (Cambridge 2007) 11.

⁴¹ T. Ozawa, *Explaining the Rise of East Asian Multinationals: State-Industry Links, a Stages Model of Structural Change, and Japan as a Precedent Setter* (New York 2014) 15-16.

⁴² K. Kojima, 'The "flying geese" model of Asian economic development', 382-383.

⁴³ M. Borrus, D. Ernst en S. Haggard, 'Cross-border production networks and the industrial integration of the Asia-Pacific Region', in: M. Borrus, D. Ernst en S. Haggard ed., *International Production Networks in Asia: Rivalry of riches?* (Londen 2000) 1-29, 12-13.

De ‘Aziatische Tijgers’, Zuid-Korea, Taiwan, Singapore en Hongkong waren voor de Japanse conglomeraten interessante landen om zich te vestigen. Allereerst zorgde de aanwezigheid van speciale *export-processing zones* (EPZs) ervoor dat Japanse bedrijven in deze zones tariefvrij aan exportproductie konden doen. Daarnaast voerden de overheden van de NIEs een effectieve ISI door. De Japanse conglomeraten werden hierdoor gedwongen om lokale ondernemingen of joint ventures op te richten. Het oprichten van joint ventures met lokale ondernemers zorgde ervoor dat de importtarieven ook ontweken konden worden bij de productie voor de binnenlandse markten van de NIEs.⁴⁴ De nationale Japanse conglomeraten begonnen zich vanaf de jaren zestig dus te vormen tot moderne multinationale organisaties.⁴⁵

De eerste golf van FDI vanuit het Japanse bedrijfsleven was hiermee een feit. Zuid-Korea en Taiwan konden tot aan de jaren tachtig jaarlijks op US\$150 miljoen FDI uit Japan rekenen. In Singapore en Hongkong bedroeg dit bedrag US\$300 miljoen.⁴⁶ De FDI vanuit het Japanse bedrijfsleven was dus bedoeld om haar comparatieve voordeel ten opzichte van concurrerende producenten te behouden.⁴⁷ De NIEs waren hiervoor uitermate geschikt. Vooral in Zuid-Korea en Taiwan groeiden de arbeidsintensieve exportindustrieën snel. Dit was mede te danken aan het feit dat Japan op den duur werd vervangen door Amerika als grootste afnemer van Zuid-Koreaanse en Taiwanese producten.⁴⁸ Kapitalistische successen in deze door het communistische China en Noord-Korea betwiste staten was voor Amerika immers van strategisch belang.

Gesteld kan dus worden dat FDI uit het Japanse bedrijfsleven vanaf de jaren zestig een katalysator voor de opkomst van arbeidsintensieve industrieën in de NIEs was. Vooral Zuid-Korea en Taiwan traden al snel in Japans voetsporen als het gaat om het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën naar omringende lagelonenlanden.⁴⁹ Economische groei en stijgende lonen zorgden er namelijk voor dat ook conglomeraten uit Zuid-Korea en Taiwan hun comparatieve voordeel in arbeidsintensieve industrieën verloren.⁵⁰ Een goed voorbeeld hiervan is het verplaatsen van de Zuid-Koreaanse kledingindustrie naar Bangladesh.⁵¹

---

⁴⁴ M. Borrus, D. Ernst en S. Haggard, ‘Cross-border production networks and the industrial integration of the Asia-Pacific Region’, 12-13.

⁴⁵ Ozawa, *Explaining the Rise of East Asian Multinationals*, 16.

⁴⁶ Stubbs, *Rethinking Asia’s Economic Miracle*, 156-183.

⁴⁷ K. Kojima, ‘The “flying geese” model of Asian economic development’, 385.

⁴⁸ X. Huang, *The Rise and Fall of the East Asian Growth System, 1951-2000: Institutional competitiveness and rapid economic growth* (New York 2005) 73-74.

⁴⁹ Stubbs, *Rethinking Asia’s Economic Miracle*, 160.

⁵⁰ Ozawa, *Explaining the Rise of East Asian Multinationals*, 20.

⁵¹ Y.W. Rhee, ‘The Catalyst Model of Development: Lessons from Bangladesh’s Success with Garment Exports’, *World Development* 18, 2 (1990) 333-346, 336.

FDI uit het Japanse bedrijfsleven in de NIEs nam tot aan de jaren tachtig toe. Begin jaren tachtig is er een verschuiving van het Japanse FDI waarneembaar. De valutaherwaardering van de Japanse Yen, Koreaanse Won en Taiwanese Dollar ten opzichte van de Amerikaanse Dollar maakte productie in deze landen aanzienlijk duurder. In de zoektocht naar goedkoop arbeidskapitaal gingen de Japanse multinationals hun heil daarom elders zoeken. Thailand, Maleisië en Indonesië waren door een relatief goed geschoolde beroepsbevolking, een goede infrastructuur en politieke stabiliteit door een gecentraliseerde overheid uiterst geschikte bestemmingen. In 1985 bedroeg het totaal aan investeringen uit het Japanse bedrijfsleven in deze landen US\$12,5 miljard tegenover US\$5,4 miljard in de NIEs.⁵²

De investeringen uit het Japanse bedrijfsleven waren echter niet alleen bedoeld voor overzeese industriële ontwikkeling. Zeker vijftig procent van de US\$12,5 miljard aan FDI in Thailand, Maleisië en Indonesië was namelijk bedoeld voor de extractie van grondstoffen om de Japanse industriële expansie te voeden. Ruim \$6 miljard was dus bedoeld voor overzeese industriële ontwikkeling.⁵³ Door middel van deze FDI verplaatsten Japanse multinationals op grote schaal arbeidsintensieve industrieën naar de zogeheten ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) landen. Net als in de NIEs deden de Japanse conglomeraten dit door joint ventures op te richten of inkoopovereenkomsten aan te gaan met lokale partijen. Technische ondersteuning werd vanuit Japan aan deze nieuwe lokale producenten verleend. Door de verplaatsing van de arbeidsintensieve productieprocessen naar de ASEAN landen kon Japan zijn voornaamste exportmarkt, de Verenigde Staten, met goedkope concurrerende producten blijven voeden. De lokale industriële bedrijvigheid was voor de ASEAN landen een zegen voor economische groei.⁵⁴

FDI uit Japan, bedoeld voor het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën uit Japan naar de NIEs en later de ASEAN landen, heeft ervoor gezorgd dat er in Azië een internationale arbeidsverdeling is ontstaan. In een later stadium ging China ook onderdeel uitmaken van deze internationale arbeidsverdeling.⁵⁵ Figuur 3 toont de verhoudingen binnen deze internationale arbeidsverdeling die, zoals door Akamatsu omschreven, de vorm van een flying geese formatie heeft. X industrie is de minst geavanceerde en meest arbeidsintensieve industrie. Z1 is de meest geavanceerde en kapitaalintensieve industrie. In periode I produceerde Japan X-

---

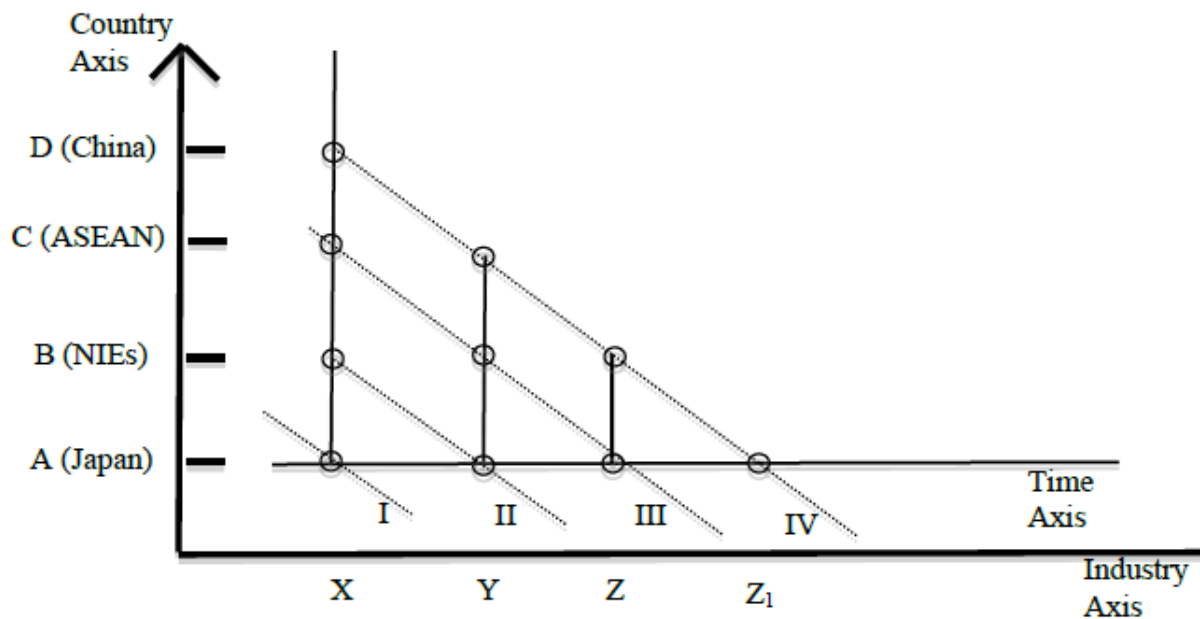
⁵² Stubbs, *Rethinking Asia's Economic Miracle*, 162-163.

⁵³ Ibidem, 162-163.

⁵⁴ A. Bowie en D. Unger, *The Politics of Open Economies: Indonesia, Malaysia, the Philippines, and Thailand* (New York 1997) 38-39.

⁵⁵ P. Guerrieri, 'International competitiveness, regional integration, and corporate strategies in the East Asian electronics industry', in: M. Borrus, D. Ernst en S. Haggard ed., *International Production Networks in Asia: Rivalry of riches?* (Londen 2000) 30-55, 37-38.

Figuur 3: De internationale arbeidsverdeling in verschillende Aziatische productieprocessen.⁵⁶

industrie. Stijgende lonen zorgden ervoor dat Japan zijn comparatieve voordeel in X-industrie verloor en in periode II door middel van FDI naar de NIEs verplaatste. Zelf begon Japan in periode II met Y-industrie. Y-industrie werd gecompliceerd door X-industrie uit de NIEs. In periode III produceert Japan Z-industrie. Y-industrie bevindt zich in de NIEs, terwijl de arbeidsintensieve X-industrie zich door middel van FDI naar de ASEAN landen heeft verplaatst. In periode IV bevindt X-industrie zich in China, Y-industrie in de ASEAN landen, Z-industrie in de NIEs en bezit Japan de meest technologisch geavanceerde en kapitaalintensieve Z₁-industrie. Doordat de verschillende industrieën elkaar complementeren als onderdeel van een productieproces, vormt de regio een groep ganzen die een gezamenlijke economische groei doormaakt.⁵⁷

Tijdens het Aziatische wonder deden zich dus drie ontwikkelingen voor die corresponderen en verklaard worden door de flying geese theorie. Japanse multinationals verloren door stijgende loonkosten en valuta-appreciatie een comparatief voordeel in arbeidsintensieve industrieën. Dit resulteerde in FDI door het Japanse bedrijfsleven in omringende lagelonenlanden. Een aanzienlijk deel van deze investeringen was gericht op het uitbesteden van de Japanse arbeidsintensieve industrieën aan in eerste instantie de NIEs en in een later stadium de ASEAN landen en China. Tot slot zorgde een aan Japan gelieerde industrialisatie in de Aziatische wondereconomieën voor het ontstaan van een internationale

⁵⁶ K. Kojima, 'The "flying geese" model of Asian economic development', 386.

⁵⁷ K. Kojima, 'The "flying geese" model of Asian economic development', 385-386.

arbeidsverdeling. Japan creëerde als leidende gans zodoende regionale economische groei in een Aziatische groep ganzen.

Gesteld kan dus worden dat de flying geese theorie uitermate geschikt is om deze economische ontwikkeling *an sich* te verklaren. De flying geese theorie verklaart echter niet de mate waarin externe factoren, zoals de rol van overheden, verantwoordelijk waren voor het ontstaan van een ganzenvlucht in Azië. De Japanse regering speelde namelijk een uiterst actieve rol in het faciliteren van economische expansie door de industriële keiretsu. Het aan de Japanse multinationals gelieerde bankwezen zorgde ervoor dat tien procent van het totaal aan FDI dat het Japanse bedrijfsleven in de Aziatische wondereconomieën investeerde door middel van staatsleningen werd gefinancierd.⁵⁸ Daarnaast richtte de Japanse overheid haar ontwikkelingsbeleid ten aanzien van Azië in op het faciliteren van economische expansie door Japanse bedrijven in de regio. De Japanse *official development aid* (ODA) werd namelijk gebruikt voor het verbeteren van de infrastructuur in met name Singapore, Maleisië en Thailand. Een verbeterde infrastructuur in deze landen, maakte het voor Japanse bedrijven aantrekkelijker om in deze landen te investeren. In de praktijk betekende dit dat de Japanse overheid investeerde in de bouw van wegen, energievoorzieningen en havens in de toekomstige investeringscentra in Azië. Het uitbesteden van deze projecten aan Japanse bedrijven gaf tegelijkertijd een economische stimulans voor de Japanse kapitaalintensieve industrie.⁵⁹

Niet alleen de Japanse overheid was verantwoordelijk voor het scheppen van een gunstige investeringsklimaat in de Aziatische wondereconomieën. De overheden in de NIEs en de ASEAN landen waren namelijk uiterst capabel in het creëren van het juiste economische klimaat om Japanse investeerders aan te trekken. Zij zorgden allereerst voor politieke en macro-economische stabiliteit, financiële instituties en voldoende technische scholing voor het creëren van een geschikte industriële beroepsbevolking. Deze overheden bestonden veelal uit autoritaire regimes, die in het klimaat van de Koude Oorlog op een grote steun van de Verenigde Staten konden rekenen zolang zij door middel van kapitalistische normen en waarden de verspreiding van het communisme in Azië zouden tegengaan. De onvoorwaardelijke steun van de Verenigde Staten stelde deze autoritaire regimes in staat om soms politiek impopulaire economische hervormingen door te voeren ter bevordering van industriële ontwikkeling.⁶⁰

---

⁵⁸ W.F. Hatch, *Asia's Flying Geese: How Regionalisation Shapes Japan* (New York 2010) 75.

⁵⁹ M. Araki, 'Japan's Official Development Assistance: The Japan ODA Model That Began Life in Southeast Asia', *Asia-Pacific Review* 14, 2 (2007) 17-29, 21 en Stubbs, *Rethinking Asia's Economic Miracle*, 160.

⁶⁰ J.E. Stiglitz, 'Some Lessons From The East Asian Miracle', *The World Bank Research Observer* 11, 2 (Augustus 1996) 151-177, 156-158, J. Page, 'The East Asian Miracle: Four Lessons for Development Policy', in: S. Fischer en J.J. Rotemberg ed., *NBER Macroeconomics Annual* (1994) 219-282, 234-235 en Stubbs, *Rethinking Asia's Economic Miracle*, 157.

Tevens bleken de overheden van de NIEs en de ASEAN landen in staat om een uiterst effectieve vorm van ISI door te voeren. Het oprichten van EPZs was hierin een veel gehanteerd middel. EPZs, ook wel *zona franca* genoemd, zijn afgebakende gebieden grond waar buitenlandse goederen belastingvrij kunnen worden verscheept en verwerkt voor de productie van exportgoederen. Indien deze goederen ook de binnenlandse markt willen betreden, dient de producent importtarieven te betalen.⁶¹ Door het oprichten van EPZs werden Japanse bedrijven hierdoor allereerst gestimuleerd om te investeren in exportindustrieën in de NIEs en de ASEAN landen.⁶² Door het invoeren van importtarieven op geïmporteerde goederen die correspondeerden met overeenkomstige ISI industrieën, werden Japanse bedrijven daarnaast gestimuleerd om joint ventures met lokale partners aan te gaan om ook lokale afzetmarkten te kunnen bereiken.⁶³ Joint ventures speelden een cruciale rol bij de industriële transitie in Azië, omdat zij voor de technologische en kennis-spillovers zorgden die van belang waren om een duurzame industrialisatie door te voeren.⁶⁴ Economische groei zorgde hierdoor niet enkel voor stijgende winstmarges voor de keiretsu, maar ook ondernemingen uit de Aziatische wondereconomieën zagen hierdoor hun activa groeien.

§1.3 De flying geese theorie in het wetenschappelijk debat

De flying geese theorie maakt dus duidelijk welke positieve effecten investeringen uit Japan op economische groei in Azië hebben gehad. De flying geese theorie verklaart namelijk hoe regionale economische groei kan ontstaan doordat bedrijven uit een geïndustrialiseerd land hun arbeidsintensieve industrieën verplaatsen naar lagelonenlanden. De flying geese theorie heeft deze ontwikkelingen in Azië aan het licht gebracht. Het Aziatische wonder heeft er op haar beurt voor gezorgd dat de flying geese theorie internationale bekendheid kreeg. Zo stelde de Amerikaanse historicus Bruce Cumings in 1984 dat de economische expansie van Japan in Azië

---

⁶¹ T. Farole en G. Akinci, 'Introduction', in: T. Farole en G. Akinci ed., *Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions* (Washington 2011) 1-22, 3.

⁶² S. Radelet en J. Sachs, 'Asia's Reemergence', *Foreign Affairs* 76, 6 (1997) 44-59, 52-53.

⁶³ J.D. Kim en S.I. Hwang, 'The Role of Foreign Direct Investment in Korea's Economic Development: Productivity Effects and Implications for the Currency Crisis', in: T. Ito en A.O. Krueger ed., *The Role of Foreign Direct Investment in East Asian Economic Development* (Chicago 2000) 267-294, 268.

⁶⁴ W. Hatch, 'Regionalization Trumps Globalization: Japanese Production Networks in Asia', in: R. Stubbs en G.R.D. Underhill ed., *Political Economy and the Changing Global Order* (Ontario 2000) 382-391, 388, H. Kumon, 'Hybrid Factory in Asia: A Case of Mitsubishi Motors Corporation', in: H. Horaguchi en K. Shimokawa ed., *Japanese Foreign Direct Investment and the East Asian Industrial System: Case Studies from the Automobile and Electronics Industries* (2002) 337-351, 350 en Stubbs, *Rethinking Asia's Economic Miracle*, 182.

de flying geese theorie in praktijk heeft gebracht.⁶⁵ In navolging van Okita's speech in 1985 groeide de wetenschappelijk consensus over de flying geese theorie verder. Zo stelden de Amerikaanse economen Peter Petri en Paul Kuznets dat de economische ontwikkeling in Azië grote gelijkenissen vertoont met de door Akamatsu en Kojima geformuleerde flying geese theorie.⁶⁶ Ook de Amerikaanse politicologen Steve Chan en Cal Clark zagen de flying geese theorie als de belangrijkste verklaringswijze voor de internationale arbeidsverdeling die tussen de Aziatische wondereconomieën was ontstaan.⁶⁷ Tot slot noemden Steven Radelet en Jeffrey Sachs, twee vooraanstaande Amerikaanse economen, de flying geese theorie in 1997 als één van de drie belangrijke doctrines met betrekking tot economische inhaalstrategieën voor ontwikkelingslanden.⁶⁸

Er was echter ook kritiek op de verklarende waarde van de flying geese theorie voor het Aziatische wonder. De politicologen Mitchell Bernard en John Ravenhill stellen, net zoals de econoom Terutomo Ozawa, dat de lineaire internationale arbeidsverdeling uit de flying geese theorie te simplistisch is om een juiste weergave van de economische verbondenheid tussen Japan, de NIEs, de ASEAN landen en China weer te geven.⁶⁹ Ozawa stelt daarnaast dat een focus van de flying geese theorie op Japan als leidende gans voor Azië de invloedrijke rol van de Verenigde Staten in het klimaat van de Koude Oorlog als belangrijke financier en afzetmarkt voor de Aziatische wondereconomieën onderbelicht.⁷⁰

Opmerkelijk is tevens dat de flying geese theorie niet specifiek werd genoemd in het toonaangevende Wereldbankrapport uit 1993 over het Aziatische wonder. Volgens het Wereldbankrapport was het economische succes in Azië vooral te danken aan een aantal succesvolle economische maatregelen die de overheden van de wondereconomieën doorvoerden. Deze overheden zorgden namelijk voor een marktvriendelijk beleid gericht op

---

⁶⁵ B. Cumings, 'The origins and development of the Northeast Asian political economy: industrial sectors, product cycles, and political consequences', *International Organization* 38, 1 (1984) 1-40, 2-3.

⁶⁶ P.A. Petri, 'The East Asian Trading Bloc: An Analytical History', in: J. Frankel en M. Kahler ed., *Regionalism and Rivalry: Japan and the U.S. in Pacific Asia* (Chicago 1993) 21-52 en P.W. Kuznets, 'Government and Economic Strategy in Contemporary South Korea', *Pacific Affairs* 58 (1985) 44-67.

⁶⁷ S. Chan en C. Clark, *The Evolving Pacific Basin in the Global Political Economy: Domestic and International Linkages* (Boulder 1992) 11.

⁶⁸ S. Radelet en J. Sachs, 'Asia's Reemergence', 50-52. Voor een kritiek op de flying geese theorie als ontwikkelingstheorie zie: M. Hart-Landsberg en P. Burkett, 'Contradictions of Capitalist Industrialization in East Asia: a Critique of "Flying Geese" Theories of Development', *Economic Geography* 74, 2 (April 1998) 87-110.

⁶⁹ M. Bernard en J. Ravenhill, 'Beyond Product Cycles and Flying Geese: Regionalization, Hierarchy, and the Industrialization of East Asia', *World Politics* 47, 2 (Januari 1995) 171-209, 189 en T. Ozawa, *The (Japan-Born) "Flying-Geese" Theory of Economic Development Revisted- and Reformulated from a Structuralist Perspective* (New York 2010) 5.

⁷⁰ Ozawa, *The (Japan-Born) "Flying-Geese" Theory of Economic Development Revisted- and Reformulated from a Structuralist Perspective*, 5.

macro-economische stabiliteit, veilige en efficiënte financiële instituties en het opleiden van voldoende menselijk kapitaal voor het aantrekken van arbeidsintensieve industrieën in een vroeg stadium van de economische ontwikkeling. De maatregelen gericht op het aantrekken van buitenlandse investeerders combineerden de overheden van de wondereconomieën met een succesvolle ISI. Lokale industriële ontwikkeling werd hierdoor gestimuleerd op basis van het comparatieve voordeel dat de betreffende landen in bepaalde industrieën bezaten. Daarnaast zorgde een gunstig investeringsklimaat volgens het Wereldbankrapport voor de benodigde toestroom van buitenlandse technologische kennis en kapitaal voor het opzetten van duurzame exportindustrieën.⁷¹

De kritiek op de flying geese theorie aangaande haar verklaringwijze voor het Aziatische wonder doet weinig af aan het feit dat de theorie het economische proces verklaard dat zich tijdens het Aziatische wonder heeft voorgedaan. Dit economische proces, of flying geese effect, is in eerste instantie een gevolg geweest van de Japanse economische expansie. De kritiek laat echter wel blijken dat andere factoren ook een rol hebben gespeeld. In dit onderzoek zal ik China's Going Global beleid daarom niet alleen analyseren doormiddel van de economische facetten van de flying geese theorie, maar ook de eerder behandelde institutionele aspecten in ogenschouw nemen. Dit laatste is iets dat in het huidige flying geese debat aangaande China economische expansie in Afrika nog weinig aan bod komt.

§1.4 China en de flying geese theorie

De inmiddels decennia durende economische groei in China heeft ervoor gezorgd dat China's economische expansie in Afrika een populair thema is geworden. Het merendeel van de literatuur over China's toenemende economische invloed in Afrika is negatief van aard, omdat er een grote focus ligt op het extraheren van grondstoffen.⁷² Door middel van de flying geese theorie is er door een aantal wetenschappers reeds geprobeerd een meer genuanceerd beeld te scheppen omtrent de gevolgen van China's economische interactie met Afrika. Bräutigam is een van de pioniers die de effecten van China's economische activiteiten op het Afrikaanse continent door middel van de flying geese theorie probeert te verklaren. In haar onderzoek naar Mauritius heeft Bräutigam aangetoond dat China, in navolging van Hongkong en Taiwan reeds als flying geese heeft gefunctioneerd voor het ontstaan van een succesvolle exportindustrie op Mauritius. In 1970 richtte Mauritius een EPZ op. Buitenlandse investeerders konden hier

---

⁷¹ World Bank, *The East Asian Miracle*, 347-358.

⁷² Large, 'Beyond 'Dragon in the Bush', 55.

belastingvrij exportindustrieën opzetten. FDI uit Hongkong, Taiwan en China in de Mauritiaanse EPZ heeft sinds 1970 voor het ontstaan van joint ventures tussen Mauritianen en investeerders uit Hongkong, Taiwan en China gezorgd. Deze joint ventures gaven de Aziatische investeerders toegang tot lokale kennis en contacten, terwijl de Mauritianen op hun beurt van de Aziatische partners de zakelijke aspecten over de betreffende industrieën leerden. Veel Mauritiaanse partners hebben naar verloop van tijd, doordat zij ervaring hadden opgedaan in de joint ventures, eigen ondernemingen opgericht. Eind jaren tachtig was zeker vijftig procent van alle bedrijvigheid in de EPZ in lokale handen. In 1997 was dit zestig procent. Inmiddels is de economie van Mauritius uitgegroeid tot een belangrijke schakel voor ondersteunende industrieën wereldwijd. Mauritius is hierdoor uitgegroeid tot het eerste voorbeeld van een flying geese gestuurde groei in Afrika als een gevolg van FDI uit Azië.⁷³

Bräutigam is echter niet de enige die China's groeiende economische activiteit in Afrika aan de flying geese theorie koppelt. Zo stellen de economen Chandra, Lin en Wang dat China zich in zijn industriële ontwikkeling op hetzelfde punt bevindt als Japan in de jaren zeventig en de NIEs in de jaren tachtig van de twintigste eeuw. Zij stellen dat de Chinese overheid inmiddels een beleid voor industriële modernisering voert. Dit in combinatie met stijgende loonkosten in China maakt het zeer waarschijnlijk dat Chinese bedrijven in de toekomst op grote schaal hun arbeidsintensieve industrieën naar delen van Afrika gaan verplaatsen.⁷⁴ De Ethiopische economen Alemayehu Geda en Atnafu Meskel stellen aan de hand van statistisch onderzoek dat China reeds bepaalde industrieën naar Afrika heeft verplaatst om naar flying geese lering een comparatief voordeel terug te krijgen.⁷⁵ De Amerikaanse politicoloog Edward Friedman stelt dat een toekomstige Afrikaanse ganzenformatie onder leiding van China hetzelfde effect op regionale economische groei gaat hebben als Japan in Azië.⁷⁶ Ook voormalig hoofdeconoom van de Wereldbank Lin acht het zeer waarschijnlijk dat het verplaatsen van Chinese arbeidsintensieve industrieën naar Afrika voor een flying geese effect kan zorgen op het continent.⁷⁷

Door de flying geese theorie te koppelen aan China in Afrika wordt in feite een veel groter debat aangesneden, namelijk het debat over ontwikkelingshulp aan Afrika. Binnen

---

⁷³ D. Bräutigam, 'Flying Geese' or 'Hidden Dragon?', 56-60.

⁷⁴ V. Chandra, J.Y. Lin en Y. Wang, 'Leading Dragon Phenomenon', 74-78.

⁷⁵ A. Geda en A. Meskel, 'China and India's Growth Surge: Is it a curse or blessing for Africa? The Case of Manufactured Exports', *African Development Review* 20, 2 (September 2008) 247-272, 264.

⁷⁶ E. Friedman, 'How Economic Superpower China Could Transform Africa', *Journal of Chinese Political Science* 14 (2009) 1-20, 18.

⁷⁷ J.Y. Lin, *From Flying Geese to Leading Dragons: New Opportunities and Strategies for Structural Transformation in developing countries* (Maputo 2011) 28.

wetenschappelijke kringen wordt de van oudsher donongerichte ontwikkelingshulp uit het Westen aan Afrika steeds vaker in diskrediet gebracht. Toonaangevende economen die voor een herziening van de donongerichte ontwikkelingshulp aan Afrika pleiten zijn onder andere William Easterly⁷⁸ en Dambisa Moyo. In plaats van donongerichte ontwikkelingshulp, zou volgens critici juist meer de nadruk moeten liggen op het bevorderen van handel op en met het Afrikaanse continent. In deze trend ziet Moyo de groeiende economische activiteit van China op het Afrikaanse continent als een positieve ontwikkeling.⁷⁹ Indien China's huidige Going Global beleid voor een flying geese effect in Afrika zorgt, kan het gebruik van de flying geese theorie voor beleidsmakers als een alternatief gelden voor de donongerichte ontwikkelingshulp uit het Westen. Tot op heden lijkt de flying geese theorie echter nog weinig invloed te hebben op beleidsbepaling aangaande ontwikkelingshulp. In de rest van dit onderzoek zal ik daarom analyseren of China's Going Global beleid voor een flying geese ontwikkeling in Afrika zorgt.

---

⁷⁸ Voor meer informatie over Easterly's kritiek op de huidige ontwikkelingshulp zie: Easterly, *The White Man's Burden*.

⁷⁹ Voor meer informatie over Moyo's kritiek op de huidige ontwikkelingshulp zie: D. Moyo, *Dead Aid: Why Aid is Not Working and How There is a Better Way for Africa* (New York 2009).

Hoofdstuk 2: China's Afrikabeleid

In het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden dat bij het toetsen van China's economische expansie in Afrika aan de flying geese theorie er een onderscheid gemaakt dient te worden tussen de economische ontwikkelingen die een flying geese effect kenmerken en de institutionele factoren die een flying geese gestuurde groei faciliteren. Voordat in hoofdstuk 3 geanalyseerd kan worden of China's toenemende economische invloed in Afrika voor de drie economische flying geese ontwikkelingen zorgt, is het allereerst van belang om China's intenties voor zijn economische expansionisme in Afrika uiteen te zetten. In dit hoofdstuk zal ik daarom China's doelstellingen in Afrika vanuit een historisch perspectief analyseren. Vervolgens zal ik dieper ingaan op de institutionele maatregelen die China neemt om zijn Going Global beleid in Afrika te faciliteren. Hierdoor zal duidelijk worden of China faciliteert in zogeheten institutionele factoren voor een flying geese effect in Afrika.

§2.1 China's doelen in Afrika: een historische ontwikkeling

Betrekkingen tussen China en Afrika kunnen in vier fases onderverdeeld worden. Vanaf omstreeks 1960 begon de nog jonge Volksrepubliek China met het voeren van een actieve diplomatie op het Afrikaanse continent. In deze eerste fase waren vooral politieke doelen belangrijk. Allereerst probeerde de communistische partij van China (CCP) in Afrika zoveel mogelijk vriendschappelijke banden met Afrikaanse leiders aan te knopen. In 1971 kon China hierdoor op veel steun uit Afrika rekenen bij zijn benoeming als permanent lid van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties.⁸⁰ Ten tweede was het Afrikaanse continent, met zijn net onafhankelijk geworden staten, een belangrijk politiek speelveld voor China om zichzelf af te zetten tegen de Verenigde Staten en de Sovjet Unie. De twee grootmachten in de bipolaire wereld van de Koude Oorlog. China deed dit vooral door de bilaterale relaties met Afrika te baseren op een politiek van gelijkheid, wederzijds belang en staatssoevereiniteit.⁸¹

Twee middelen waren in deze periode belangrijke instrumenten voor China om zijn politieke doelen in Afrika te verwezenlijken. Allereerst begon China vanaf midden jaren zestig met het geven van ontwikkelingshulp aan Afrika. Deze ontwikkelingshulp kwam veelal in de vorm van rentevrije leningen voor de financiering van grootschalige prestigeprojecten, zoals de

---

⁸⁰ M. Davies, *How China delivers development assistance to Africa* (Stellenbosch 2008) 3.

⁸¹ Brautigam, *The Dragon's Gift*, 32.

Tanzania-Zambia Railway (TANZAM). Dit prestigieuze project verbond Zambia in 1975 via Dar es Salaam in Tanzania met zee.⁸² Daarnaast was China actief in het leveren van wapens en militaire training aan Afrikaanse staten die net onafhankelijk waren geworden of nog in een onafhankelijkheidsstrijd verwickeld waren.⁸³

De dood van Mao Zedong in 1976 luidde een nieuwe periode in de relaties tussen China en Afrika in. Onder Deng Xiaoping kwam er namelijk een eind aan China's politiek-ideologische koers op het Afrikaanse continent.⁸⁴ Een politieke machtsstrijd in China, gevolgd door Deng's "Opendeurpolitiek" en de economische hervormingen die daarmee gepaard gingen, zorgden ervoor dat de CCP op China's interne problematiek gefocust was en haar interesse in het Afrikaanse continent min of meer verloor. Deze trend hield tot het eind van de jaren tachtig aan. Daarnaast begon China de politieke banden met de Verenigde Staten en de Sovjet Unie te verbeteren. Het politieke belang voor China van diplomatieke invloed in Afrika werd hierdoor minder.⁸⁵

Het succes van de Opendeurpolitiek transformeerde China in de jaren negentig tot één van de belangrijkste economieën in de wereld. China's groeiende industrieën brachten een constante vraag naar grondstoffen met zich mee. Door de aanwezigheid van een overvloed aan grondstoffen, werd het Afrikaanse continent vanaf de jaren negentig een steeds belangrijkere handelspartner voor China.⁸⁶ De bilaterale handel tussen China en Afrika bedroeg in 1998 US\$5.5 miljard, zes keer zoveel als in 1979. Tevens werd Afrika in deze periode ook steeds belangrijker als nieuwe afzetmarkt voor de Chinese exportindustrie. Textiel, elektronische apparatuur en machines werden vanuit China naar Afrika geëxporteerd.⁸⁷ Vanaf de jaren negentig begon China's toenemende interesse in Afrika de economische hegemonie van de Verenigde Staten en Europa op het continent aan te tasten. In een zoektocht naar olie, koper, bauxiet, uranium, ijzererts en andere grondstoffen begon China langzaam aan steeds meer invloed op het continent te verkrijgen.⁸⁸ Gezien deze ontwikkeling is het logisch dat er vanuit

---

⁸² I. Taylor, *China and Africa: Engagement and compromise* (New York 2006) 38-40.

⁸³ N. Dubosse, 'Chinese development assistance to Africa: aid, trade and debt', in: A. Harneit-Sievers, S. Marks en S. Naidu ed., *Chinese and African Perspectives on China in Africa* (Kaapstad 2010) 70-81, 72.

⁸⁴ P.T. Zeleza, 'The Africa-China relationship: challenges and opportunities', *Canadian Journal of African Studies* 48, 1 (December 2014) 145-169, 148.

⁸⁵ Taylor, *China and Africa*, 59-60 en Y. Samy, 'China's Aid Policies in Africa: Opportunities and Challenges', *The Round Table* 99, 406 (Februari 2010) 75-90, 79.

⁸⁶ J.Y.S. Cheng en H. Shi, 'China's African Policy in the Post-Cold War Era', *Journal of Contemporary Asia* 39, 1 (Februari 2009) 87-115, 91-92.

⁸⁷ Z. Qiang, 'China's strategic relations with Africa', in: A. Harneit-Sievers, S. Marks en S. Naidu ed., *Chinese and African Perspectives on China in Africa* (Kaapstad 2010) 56-69, 58-59.

⁸⁸ I. Taylor, *Unpacking China's Resource Diplomacy in Africa* (Hong Kong) 3.

het westen een negatieve tendens is ontstaan ten aanzien van de toenemende economische invloed van China op het Afrikaanse continent.

Gezien het toenemende belang van de Afrikaanse grondstoffen voor de groeiende Chinese economie, haalde de Chinese president Jiang Zemin voor de vernieuwde economische banden met het continent een oude wijsheid uit de kast. Net als in de hoogtijdagen van de Koude Oorlog was de hernieuwde samenwerking tussen China en Afrika voornamelijk gestoeld op vriendschap, gelijkheid, oprechte wederkerigheid, dynamische samenwerking en gemeenschappelijke doelen.⁸⁹ Een duidelijk tegengeluid tegen de kritiek uit het westen. Om China's blijk van politieke welwillendheid voor de economische ontwikkeling van het Afrikaanse continent kracht bij te zetten, werd in 2000 het eerste Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC) in Beijing georganiseerd.⁹⁰ FOCAC gaf invulling aan de groeiende behoefte onder Afrikaanse staten om hun bilaterale verhouding met China te formaliseren. Vierenveertig Afrikaanse landen namen deel aan de eerste FOCAC. Dit aantal groeide in de daaropvolgende edities.⁹¹

Vanaf het nieuwe millennium heeft de van oudsher op grondstoffen gerichte economische verhouding tussen China en Afrika een transitie doorgemaakt. De huidige economische betrekkingen tussen China en Afrika worden sterk gevormd door China's in 2001 geformuleerde Going Global beleid. Het Going Global beleid is China's strategie om Chinese bedrijven een prominentere rol in de internationale handel te laten spelen. De aanvoer van voldoende grondstoffen is voor de lokale Chinese economie van belang om te blijven groeien. Het bevorderen van de exploitatie van grondstoffen door Chinese bedrijven in het buitenland blijft daarom een belangrijk aspect in China's nieuwe beleid. Een nieuw aspect aan het Going Global beleid is echter dat Chinese bedrijven worden gestimuleerd om buitenlandse investeringen te doen die reflecteren aan het comparatieve voordeel dat zij bezitten. Een belangrijk aspect hiervan is volgens de Chinese overheid het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën naar lagelonenlanden.⁹² De achterliggende gedachte van deze strategie is dat de herpositionering van arbeidsintensieve industrieën uit China naar Afrika de Chinese economie

---

⁸⁹ K. Ampiah en S. Naidu, 'Africa and China in the Post-Cold-War Era', in: K. Ampiah en S. Naidu ed., *Crouching Tiger, Hidden Dragon? Africa and China* (Kaapstad 2008) 3-19, 7.

⁹⁰ C.M. Dent, 'Africa and China: a new kind of development partnership', in: C.M. Dent ed., *China and Africa Development Relations* (New York 2011) 3-20, 6.

⁹¹ L. Anshan, L. Haifang, P. Huaqiong, Z. Aiping en H. Wenping, *FOCAC Twelve Years Later: Achievements, Challenges and the Way Forward* (Uppsala 2012) 16-18.

⁹² Bernasconi-Osterwalder, Johnson en Zhang, *Chinese Outward Investment*, 2.

ruimte geeft om geherstructureerd te worden naar meer kapitaal- en kennisintensieve industrieën.⁹³

In China's "Year of Africa", tijdens de derde FOCAC in 2006, gaf China concrete invulling aan deze laatste doelstelling van het Going Global beleid. Allereerst werd de toegang voor Afrikaanse goederen tot de Chinese markt vergemakkelijkt. Sommige goederen uit de minst ontwikkelde landen in Afrika mogen tegenwoordig tariefvrij naar China geëxporteerd worden. In vergelijking met het Aziatische wonder, was dit een rol die de Verenigde Staten vervulde voor de Aziatische wondereconomieën. Daarnaast heeft China een duidelijke focus uitgesproken om Afrika's infrastructuur te verbeteren, een rol die de Japanse overheid zichzelf toebedeelde tijdens de economische expansie van Japan in Azië. Deze twee maatregelen moeten het aantrekkelijk maken voor Chinese bedrijven om in Afrika te investeren.⁹⁴

China's doelen op het Afrikaanse continent zijn de afgelopen decennia dus onderhevig geweest aan flinke veranderingen. Op het hoogtepunt van de Koude Oorlog speelden voornamelijk politieke belangen een sleutelrol. De dood van Mao bracht een halt toe aan de Sino-Afrikaanse betrekkingen. Pas vanaf de jaren negentig begon Afrika opnieuw van strategisch belang te worden voor China. Ditmaal vooral van economisch belang, omdat Afrika rijk is aan natuurlijke grondstoffen. Tot aan het nieuwe millennium was China's economische interactie met Afrika gecentreerd rondom grondstoffenextractie voor de bloeiende Chinese industrie. Deze ontwikkeling werd door het westen met argusogen aangezien en lag ten grondslag aan het negatieve karakter dat het Chinese expansionisme in Afrika overschaduwde.

Vanaf het jaar 2000 kwam er door middel van FOCAC een tegengeluid vanuit de Afrikaanse overheden die aandrongen op het formaliseren van de Sino-Afrikaanse relaties. In diezelfde trend begon de Chinese overheid met de implementatie van het Going Global beleid. Het Going Global beleid is China's strategie om de Chinese economie te herstructureren. Twee strategische doelen zijn erop gericht om dit te bereiken. Allereerst het veiligstellen van voldoende grondstoffen voor de Chinese economie. Ten tweede worden Chinese bedrijven aangespoord om arbeidsintensieve industrieën uit China naar Afrika te verplaatsen. Deze ontwikkeling lijkt sterk op wat in hoofdstuk 1 als een flying geese effect is omschreven. In de rest van dit hoofdstuk zal duidelijk worden welke institutionele factoren door de Chinese overheid in Afrika worden geïmplementeerd om deze flying geese ontwikkeling te bevorderen.

---

⁹³ D. Brautigam en T. Xiaoyang, 'China's Investment in Special Economic Zones in Africa', in: T. Farole en G. Akinci ed., *Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions* (Washington 2011) 69-100, 71.

⁹⁴ Government of China, 'China's African Policy', *South African Journal of International Affairs* 13, 1 (2006) 11-22, 15-18.

§ 2.2 China's ontwikkelingsbeleid in Afrika

Het bevorderen van China's Going Global beleid in Afrika gaat hand in hand met ontwikkelingshulp aan het continent. Chinese ontwikkelingshulp aan Afrika komt in drie verschillende vormen, namelijk subsidie, rentevrije leningen en concessionele leningen.⁹⁵ Tussen 2006 en 2009 heeft China het totale ontwikkelingspakket voor Afrika verdubbeld naar US\$5 miljard. Hiermee probeert China zijn tijdens FOCAC uitgesproken intentie voor de ontwikkeling van Afrika kracht bij te zetten.⁹⁶ Het merendeel van China's ontwikkelingshulp aan Afrika is inherent verbonden aan het vergaren van grondstoffen, een cruciaal aspect van de Going Global strategie. De Chinese overheid keurt voornamelijk leningen goed die bedoeld zijn voor infrastructurele projecten in Afrika. Deze leningen worden vervolgens door de zogeheten Exim Bank verstrekt aan Afrikaanse overheden. China en de Exim Bank stellen echter als voorwaarde aan de lening dat Chinese bedrijven toegang krijgen tot de grondstoffen van het betreffende Afrikaanse land. Grondstoffen zijn zodoende vaak het onderpand voor China's ontwikkelingshulp aan Afrika.⁹⁷

Een andere vereiste die China stelt aan het verstrekken van een lening voor de bouw van wegen, spoorlijnen, fabrieken en energievoorzieningen in Afrika, is dat deze projecten worden uitgevoerd door Chinese bedrijven. Bij de uitvoering van infrastructurele projecten in Afrika maken deze Chinese bedrijven gebruik van uit China geïmporteerde producten en Chinese arbeidskrachten.⁹⁸ In de praktijk zorgt China's ontwikkelingshulp aan Afrika er aan de ene kant dus voor dat Chinese bedrijven van Afrikaanse overheden een licentie krijgen om bepaalde grondstoffen te extraheren of een aanzienlijk aandelenpakket in een nationaal bedrijf uit deze sector krijgen.⁹⁹ Aan de andere kant wordt de Chinese economie gestimuleerd, omdat de leningen worden gebruikt om Chinese bedrijven te financieren voor het uitvoeren van infrastructurele projecten in Afrika. Hierdoor worden Chinese kapitaalintensieve industrieën indirect gefinancierd. Daar komt bij dat de Exim Bank deze financiering vaak direct aan de Chinese bedrijven doet om corruptie te omzeilen. In feite zorgt China's ontwikkelingsbeleid

---

⁹⁵ Davies, *How China delivers development assistance to Africa*, 11.

⁹⁶ M. Chidauhe, 'China's Grand Re-entrance Into Africa – Mirage or Oasis?', in: F. Manji en S. Marks ed., *African perspectives on China in Africa* (Oxford 2007) 107-118, 115-116.

⁹⁷ A.C. Alves, 'China's 'win-win' cooperation: Unpacking the impact of infrastructure-for-resources deals in Africa', *South African Journal of International Affairs* 20, 2 (2013) 207-226, 212-214.

⁹⁸ A.C. Alves, 'China's 'win-win' cooperation', 212-214 en D. Keet, 'The Role and Impact of Chinese Economic Operations in Africa', in: D.G. Guerrero en F. Manji ed., *China's New Role in Africa and the South: A search for a new perspective* (Oxford 2008) 78-86, 80.

⁹⁹ J.R. Chaponnière, 'Chinese aid to Africa, origins, forms and issues', in: M.P. van Dijk ed., *The New Presence of China in Africa* (Amsterdam 2009) 55-82, 61-62.

dus voor weinig directe financiële steun aan Afrika, maar komt het in de vorm van kant en klare infrastructurele ontwikkeling.¹⁰⁰

Een positief effect van deze vorm van ontwikkelingshulp is, ondanks de inzet van Chinese arbeidskrachten, dat lokale werkgelegenheid wordt gestimuleerd. Bij sommige infrastructurele projecten die door Chinese bedrijven zijn uitgevoerd, was zeker tachtig procent van de arbeiders van Afrikaanse komaf. Ook management functies werden in deze gevallen door Afrikanen bekleed. Positieve kennis-spillovers kunnen hierdoor het gevolg zijn.¹⁰¹ Een andere positieve bijdrage aan deze vorm van ontwikkelingshulp is het feit dat China met een concrete oplossing komt voor de onderontwikkelde infrastructuur op het Afrikaanse continent. Geschat wordt namelijk dat een inadequate infrastructuur ervoor heeft gezorgd dat de gemiddelde economische groei van het continent jaarlijks één procent lager is uitgevallen dan in potentie mogelijk was. De slechte infrastructuur in vergelijking met lagelonenlanden elders ter wereld heeft er namelijk voor gezorgd dat investeringen uitbleven. Ondanks de lage arbeidskosten, verloren veel Afrikaanse landen door toedoen van hoge transportkosten hierdoor een comparatief voordeel ten opzichte van andere delen in de wereld.¹⁰²

In de praktijk kom het er dus op neer dat China's ontwikkelingsbeleid aan Afrika sterk is gericht op het behalen van China's strategische belangen. Het veilig stellen van grondstoffen voor de Chinese economie is hierin de leidende factor. Doordat China het vergaren van grondstoffen koppelt aan het verstrekken van leningen ten behoeve van infrastructurele projecten, slaat China als het ware twee vliegen in één klap met betrekking tot zijn Going Global strategie. Allereerst wordt de aanvoer van grondstoffen voor de Chinese economie hierdoor veiliggesteld. Daarnaast zorgt het verbeteren van Afrika's infrastructuur er echter ook voor dat het voor Chinese bedrijven aantrekkelijker wordt om in Afrika te investeren. Zoals behandelt in de historische casus van het Aziatische wonder, was de Japanse ontwikkelingshulp ook gericht op het verbeteren van de regionale infrastructuur om zodoende FDI voor het uitbesteden van arbeidsintensieve industrieën te bevorderen. Gesteld zou dus kunnen worden dat China door middel van ontwikkelingshulp een institutionele voorwaarde voor een flying geese effect in Afrika probeert te faciliteren. Een ander institutioneel middel dat voornamelijk de wondereconomieën zelf in Azië gebruikten om investeringen aan te trekken was de oprichting

---

¹⁰⁰ J.R. Chaponnière, 'Chinese aid to Africa, origins, forms and issues', 61-62.

¹⁰¹ Alden, *China in Africa*, 46.

¹⁰² V. Foster, W. Butterfield, C. Chen en N. Pushak, *Building Bridges: China's Growing Role as Infrastructure Financier for Sub-Saharan Africa* (Washington 2009) 31-32.

van EPZs. In tegenstelling tot Azië, is het in Afrika vooral China zelf dat economische zones wil realiseren om een gunstig investeringsklimaat te scheppen voor Chinese investeerders.

§2.3 Chinese SEZs in Afrika

Tijdens de FOCAC in 2006 heeft China aangegeven dat het Economic and Trade Cooperation Zones in Afrika gaat oprichten.¹⁰³ Met deze zones probeert China het eerdere economische succes van de SEZs in China na te bootsen. In 1978 richtte de Chinese regering in eigen land vier SEZs op. Deze waren strategisch gepositioneerd nabij de drie kapitalistische bolwerken die een doorn in China's communistische oog waren, namelijk Taiwan, Hongkong en Macau. De EPZs in Taiwan en Zuid-Korea waren in China's ogen het succes geweest van de snelle industrialisering in deze landen. Deze EPZs hadden namelijk een gunstig investeringsklimaat voor buitenlands kapitaal. Daarnaast zorgden ze voor een toestroom aan moderne technologie en zakelijke kennis. De Chinese regering besloot daarom soortgelijke SEZs op te richten in China om buitenlands kapitaal en kennis aan te trekken.¹⁰⁴

Er is echter één groot verschil tussen de EPZs in Zuid-Korea en Taiwan en de Chinese SEZs. In de EPZs werden namelijk alleen investeringen toegestaan die gericht waren op industriële exportproductie. De EPZs stonden hierdoor los van de lokale economie en omvatten slechts een klein stuk afzonderlijk land, vaak nabij een haven of ander transportknooppunt. De SEZs in China waren er daarentegen op gericht om de gehele Chinese economie te herstructureren naar een kapitalistisch systeem. Een SEZ omvat hierdoor grotere gebieden of regio's, waardoor ook de lokale economie volop participeert in de SEZs.¹⁰⁵

Een goed voorbeeld hiervan is dat Shenzhen als één van de eerste vier Chinese SEZs van een klein vissersdorpje uitgroeide tot een miljoenenmetropool. In 2003 had de export van Shenzhen een totale waarde van US\$48 miljard, veertien procent van China's totale export. US\$30 miljard was inmiddels aan FDI binnengekomen en drie miljoen Chinezen waren in 2003 werkzaam in de Shenzhen SEZ.¹⁰⁶ Buitenlandse investeringen werden in de Chinese SEZs aangemoedigd door lage belastingen, alsmede versoepelde douane procedures. Onderdelen en

---

¹⁰³ P. Kragelund en M.P. van Dijk, 'China's investments in Africa', in: M.P. van Dijk ed., *The New Presence of China in Africa* (Amsterdam 2009) 83-100, 85.

¹⁰⁴ M.E. Thorborg, *From White Elephants to Flying Geese: China in Africa a new model for development or more of the same* (York 2011) 6.

¹⁰⁵ T. Farole, *Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experience* (Washington 2011) 28-29, 36.

¹⁰⁶ G. Akinci en J. Crittle, *Special Economic Zones: Performance, Lessons Learned, and Implications for Zone Development* (Washington 2008) 29.

machines voor exportproductie mochten geheel tariefvrij in de SEZs geïmporteerd worden. Door de relatief kleine afstand en lage arbeidskosten, was het voor bedrijven uit Taiwan, Hongkong en Macau uiterst attractief om hun productieprocessen naar de vier Chinese SEZs te verplaatsen. Een gevolg was dat export uit de eerste vier SEZs in de eerste vijftien jaar twee keer zo snel groeide als in de rest van China.¹⁰⁷

Het succes van de eerste vier SEZs zorgde ervoor dat de Chinese regering midden jaren tachtig nog veertien andere kuststeden openstelden voor FDI. In deze zogeheten “open steden” werden Economic and Technological Development Zones geopend. Hier golden dezelfde bevoegdheden voor buitenlandse investeerders als in de SEZs.¹⁰⁸ Het succes van de economische zones in China zorgde in de volgende jaren voor een sterke vermenigvuldiging van het aantal SEZs. Momenteel zijn er meer dan 200 economische zones in China. China’s economische strategie bleek dus uiterst succesvol. Tussen 1979 en 2005 ontving China veertig procent van de totale internationale FDI. Negentig procent hiervan werd geïnvesteerd in China’s kustgebieden. China groeide hierdoor uit tot de grootste exportproducent ter wereld.¹⁰⁹ Inmiddels vinden in alle regio’s in China, behalve Tibet, buitenlandse investeringen plaats.¹¹⁰

De werkzaamheden in de Chinese SEZs bestaan voornamelijk uit arbeidsintensieve productie en assemblageactiviteiten. Gefabriceerde producten uit China’s arbeidsintensieve industrieën omvatten negentig procent van China’s totale export.¹¹¹ China heeft zodoende nog niet dezelfde slag naar technologie-intensieve industrieën gemaakt als Zuid-Korea en Taiwan. In deze landen zorgden arbeidsintensieve exportindustrieën in de jaren zeventig voor ongeveer vijftig procent van alle omzet in de EPZs. Dit percentage liep terug in de jaren negentig tot tien procent. Tachtig procent van de omzet werd toen uit technologie-intensieve exportindustrieën gehaald.¹¹²

Eén van China’s doelen in zijn Going Global beleid is het herstructureren van de lokale economie van arbeidsintensieve industrieën naar kapitaal en technologie-intensieve industrieën. Het oprichten van overzeese SEZs in Afrika draagt bij aan dit doel. Wanneer arbeidsintensieve industrieën uit China verplaatst kunnen worden naar Afrika, komt er in de lokale Chinese economie namelijk ruimte vrij voor de opkomst van meer waardevolle en technologisch

---

¹⁰⁷ F. de Beule en D. Van den Bulcke, ‘China’s opening up, from Shenzhen to Sudan’, in: M.P. van Dijk ed., *The New Presence of China in Africa* (Amsterdam 2009) 31-52, 33.

¹⁰⁸ F. de Beule en D. Van den Bulcke, ‘China’s opening up, from Shenzhen to Sudan’, 34.

¹⁰⁹ Farole, *Special Economic Zones in Africa*, 36.

¹¹⁰ Y. Jiang, *China: Trade, foreign direct investment, and development strategies* (Singapore 2014) 64.

¹¹¹ F. de Beule en D. Van den Bulcke, ‘China’s opening up, from Shenzhen to Sudan’, 35.

¹¹² D. Bräutigam en X. Tang, “‘Going Global in Groups’: Structural Transformation and China’s Special Economic Zones Overseas’, *World Development* 63 (2014) 78-91, 80.

geavanceerde industrieën. Daarnaast ziet de Chinese overheid het oprichten van SEZs in Afrika als een manier om één element van China's eigen economische succesformule te verplaatsen naar ontwikkelingslanden. Dit sluit in feite aan op China's ontwikkelingsbeleid gericht op wederzijdse economische ontwikkeling.¹¹³ China is echter niet de eerste die het creëren van economische zones in Afrika heeft geïnitieerd. Zo richtte Mauritius, zoals eerder besproken, in 1971 als eerste Afrikaanse land een succesvolle EPZ op. In 2009 hadden vierentwintig Afrikaanse landen reeds geëxperimenteerd met economische zones. In de meeste gevallen echter met weinig resultaat.¹¹⁴

Het succes van de SEZs in China wil daarom niet zeggen dat de oprichting van SEZs ook voor een succesvolle industrialisering in Afrika zorgt. Een aantal voor China geldende randvoorwaarden maakten de SEZs namelijk juist in China tot een groot economisch succes. Allereerst hadden de eerste vier SEZs een zeer gunstige ligging met betrekking tot de kapitalistische bolwerken Taiwan, Hongkong en Macau. Veel FDI vloeide uit deze gebieden China in. Daarnaast speelden de Chinese diaspora elders in de wereld een belangrijke rol in het toenemen van buitenlandse investeringen in de Chinese economische zones.¹¹⁵ Tot slot gold China in deze periode als de grootste potentiële consumentenmarkt ter wereld. Mede hierdoor was investeren in de Chinese SEZs voor grote buitenlandse multinationals erg interessant.¹¹⁶

Het is de vraag of Afrika ook deze geografische en demografische voordelen bezit om de SEZs tot een succes te maken.¹¹⁷ De implementatie van de Chinese SEZs in Afrika blijkt vooralsnog een moeizame procedure. Tot op heden zijn er slechts zes zones goedgekeurd door het Chinese ministerie van Handel: twee in Zambia, twee in Nigeria, één in Mauritius en één in Ethiopië.¹¹⁸ Tien Afrikaanse overheden hadden in 2006 aangegeven geïnteresseerd te zijn in de oprichting van een SEZ in hun land. De Chinese overheid bepaalt uiteindelijk echter waar de SEZs in Afrika komen.¹¹⁹ De Chinese overheid doet dit in nauwe samenwerking met het Chinese bedrijfsleven. De Chinese overheid stelt namelijk dat het ontwikkelen van de SEZs in Afrika door Chinese bedrijven moet worden gedaan, zodat de SEZs een duurzaam karakter

---

¹¹³ D. Brautigam en T. Xiaoyang, 'China's Investment in Special Economic Zones in Africa', 71.

¹¹⁴ D. Bräutigam en T. Xiaoyang, 'African Shenzhen: China's special economic zones in Africa', *Journal of Modern African Studies* 49, 1 (2011) 25-54, 28-29.

¹¹⁵ H. Zhang en F. Ilhéu, *The Role of Special Economic Zones in African Countries Development and Chinese FDI* (Lissabon 2014) 7-8.

¹¹⁶ Thorborg, *From White Elephants to Flying Geese*, 6.

¹¹⁷ C. C. Soludo, 'Export-Oriented Industrialisation and Foreign Direct Investment in Africa', in: E. Aryeetey, J. Court, M. Niskanen en B. Weder ed., *Asia and Africa in the Global Economy* (Tokio 2003) 246-281, 256.

¹¹⁸ D. Brautigam, T. Farole en T. Xiaoyang, 'China's Investment in African Special Economic Zones: Prospects, Challenges, and Opportunities', *Economic Premise* 5 (Maart 2010) 1-6, 2.

¹¹⁹ M.J. Davies, 'Special Economic Zones: China's Developmental Model Comes to Africa', in: R.I. Rotberg ed., *China into Africa: Trade, Aid, and Influence* (Cambridge 2008) 137-154, 137.

krijgen. De Chinese regering selecteert de juiste Chinese bedrijven voor de SEZs in Afrika op basis van tenders. Tussen 2006 en 2007 dienden 120 Chinese bedrijven een tender bij de Chinese overheid in voor de ontwikkeling van een SEZ in Afrika. De Chinese regering koos uit deze tenders de volgens hen meest geschikte voorstellen voor de ontwikkeling van een SEZ in Afrika.¹²⁰

In de zoneontwikkeling zijn Chinese bedrijven dus leidend. Zij zijn verantwoordelijk voor het daadwerkelijk realiseren van de SEZs in Afrika.¹²¹ Hieronder valt onder andere het ontwikkelen van infrastructurele voorzieningen binnen de SEZ. De Chinese bedrijven werken bij de ontwikkeling van de SEZ nauw samen met de lokale Afrikaanse overheden. De Afrikaanse overheden zijn immers verantwoordelijk voor de ontwikkeling van de juiste infrastructurele voorzieningen buiten de SEZ. Daarnaast zijn de Afrikaanse overheden verantwoordelijk voor het invoeren van wet- en regelgeving in de SEZ. Het doorvoeren van de juiste belastingvoordelen voor investerende bedrijven is een belangrijk middel om een gunstig investeringsklimaat in de SEZ te creëren en zodoende buitenlandse investeringen aan te trekken. Afrikaanse overheden kunnen er tevens voor kiezen om buitenlandse investeerders een lokaal certificaat van oorsprong te geven. Dit is voornamelijk interessant voor Chinese producenten die via deze omweg hun producten voordelig kunnen afzetten op de Amerikaanse en Europese markt. Voor bepaalde Chinese producten gelden in Amerika en Europa namelijk importtarieven die niet voor Afrikaanse producten gelden.¹²²

De Chinese overheid voorziet de Chinese bedrijven die de tender hebben gewonnen van materiaal en netwerkondersteuning voor de ontwikkeling van de SEZ. Daarnaast verstrekt de Chinese regering aan de huidige zoneontwikkelaars subsidies variërend van US\$29,4 miljoen tot US\$41,1 miljoen. Tevens kunnen de zoneontwikkelaars een maximale lening van US\$294 miljoen afsluiten bij de Chinese overheid voor het ontwikkelen van de SEZ in Afrika. Ook hebben enkele overheidsinstanties, zoals de China Africa Development Fund in de SEZs geïnvesteerd. De Chinese regering houdt zich dus niet bezig met de directe ontwikkeling en inrichting van de SEZs in Afrika. Zij bevordert slechts Chinese bedrijven om te investeren in de Afrikaanse SEZs.¹²³

Uit het voorgaande hoofdstuk kan geconcludeerd worden dat de groeiende economische expansie van China op het Afrikaanse continent haar grondslag in de jaren negentig kent. In

---

¹²⁰ D. Bräutigam en T. Xiaoyang, 'African Shenzhen', 31.

¹²¹ D. Brautigam en T. Xiaoyang, 'China's Investment in Special Economic Zones in Africa', 88.

¹²² D. Bräutigam en T. Xiaoyang, 'African Shenzhen', 36-37.

¹²³ *Ibidem*, 33-34.

eerste instantie was alleen het vergaren van grondstoffen van strategische belang voor China, maar vanaf het nieuwe millennium is er een tweede aspect aan China's economische strategie voor Afrika toegevoegd, namelijk het stimuleren van investeringen uit China voor het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën naar Afrika. Deze twee strategische doelen van het Going Global beleid moeten bijdragen aan de verdere ontwikkeling van de Chinese economie. De Chinese overheid is voornamelijk bezig om de Chinese economie te diversificeren van arbeidsintensieve industrieën naar kapitaal- en kennisintensieve industrieën. Dit is in feite dezelfde economische ontwikkeling die Japan vanaf de jaren zeventig doormaakte en de NIEs vanaf de jaren tachtig in de twintigste eeuw. Deze flying geese ontwikkeling van de Chinese economie probeert de Chinese overheid te faciliteren door te investeren in Afrika's infrastructuur en het oprichten van SEZs in Afrika. Tijdens het Aziatische wonder waren het de Japanse overheid en de overheden van de individuele wondereconomieën die deze institutionele voorwaarden voor een flying geese effect stimuleerden. Het lijkt erop dat China beide facetten zelf aan het ontwikkelen is in Afrika. In het volgende hoofdstuk zal ik dieper ingaan op het effect dat China's Going Global beleid en de daarbij horende institutionele factoren hebben op het stimuleren van de economische effecten van de flying geese theorie in Afrika.

Hoofdstuk 3: Flying Geese in Afrika?

Uit het vorige hoofdstuk is naar voren gekomen dat het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën uit China naar Afrika een strategisch aspect van het Going Global beleid is. Om Chinese bedrijven te faciliteren in het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën naar Afrika, tracht de Chinese overheid een gunstig investeringsklimaat te scheppen door te investeren in Afrika's infrastructuur en SEZs op te richten. In dit hoofdstuk zal ik analyseren of deze politiek daadwerkelijk bijdraagt aan een flying geese effect in Afrika. Allereerst zal ik vaststellen in welke mate er sprake is van Chinese FDI in Afrika sinds het Going Global beleid. Vervolgens is het zaak vast te stellen in welke Afrikaanse sectoren Chinese bedrijven voornamelijk investeren. Ten tweede zal ik het effect van Chinese FDI op de lokale economieën in Afrika uiteenzetten. Hierbij zal ik gebruik maken van twee casestudies, namelijk Zambia en Ethiopië. Hierdoor zal duidelijk worden of Chinese investeringen een katalyserend effect hebben op industrialisering in Afrika. Tot slot zal ik in dit hoofdstuk analyseren in hoeverre China's Going Global beleid voor het ontstaan van een internationale arbeidsverdeling tussen China en Afrika zorgt.

§3.1 Chinese FDI in Afrika sinds het Going Global beleid

Er zijn twee soorten Chinese bedrijven actief in Afrika: staatsbedrijven en private ondernemingen. Na de Opendeurpolitiek werden er een aantal Chinese staatsbedrijven opgericht die actief mochten zijn in de internationale handel. Deze bedrijven, zoals de Chinese National Petroleum Corporation en de China National Offshore Oil Company, richten zich vooral op de voor China meest belangrijke sectoren. Dit zijn met name grondstoffen voor de energiesector. Eind jaren negentig begonnen deze staatsgesteunde bedrijven zich steeds meer te richten op de internationale handel.¹²⁴ Inmiddels zijn ongeveer 800 van dit soort Chinese staatsbedrijven actief in de Afrikaanse grondstoffen en infrastructurele sector.¹²⁵

Private Chinese ondernemingen ontstonden nadat tijdens het vijftiende partijcongres van de CCP in 1997 besloten werd dat alle bedrijven, behalve de grote bedrijven die actief

---

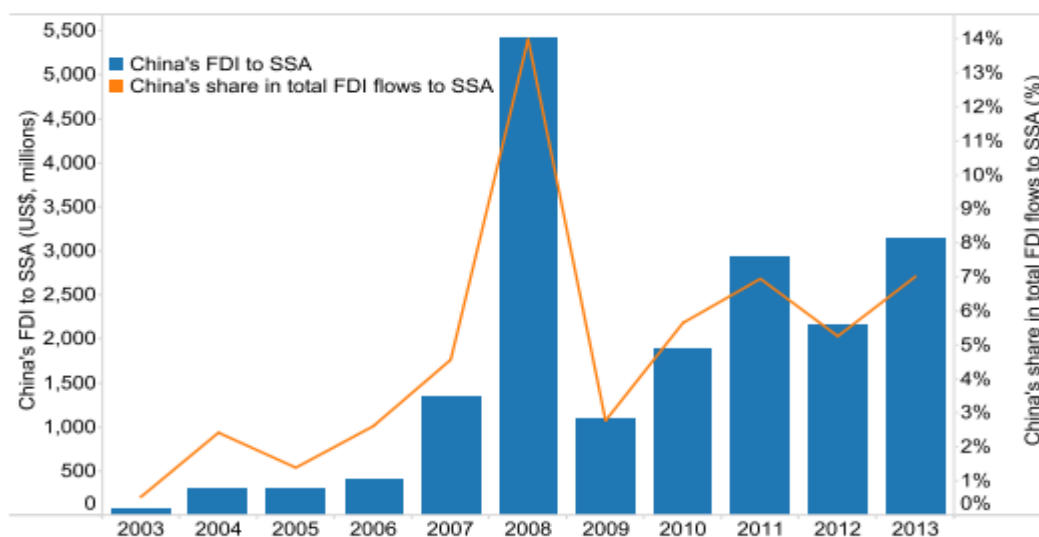
¹²⁴ Alden, *China in Africa*, 38-39 en H.L. Wu en C.H. Chen, 'An Assessment of Outward Foreign Direct Investment from China's Transitional Economy', *Europe-Asia Studies* 53, 8 (2001) 1235-1254, 1236.

¹²⁵ F.L. Wang en E.A. Elliot, 'China in Africa: presence, perceptions and prospects', *Journal of Contemporary China* 23, 90 (2014) 1012-1032, 1014 en Alden, *China in Africa*, 39, 42 en A. Goldstein, N. Pinaud, H. Reisen en X. Chen, *The Rise of China and India: What's in it for Africa?* (OECD 2006) 78, 85.

waren in de voor China belangrijkste sectoren, geprivatiseerd moesten worden.¹²⁶ Geschat wordt dat er inmiddels ongeveer 2000 private Chinese ondernemingen in Afrika opereren. Deze private ondernemingen zijn vooral kleine en middelgrote bedrijven. Slechts enkele grote Chinese multinationals die in Afrika opereren zijn privaats. Voorbeelden hiervan zijn Huawei Technologies en de Holley Group. Private Chinese ondernemingen zijn vooral actief in industriële productie.¹²⁷

Sinds 2005 zijn er meer private Chinese ondernemingen actief in Afrika dan Chinese staatbedrijven.¹²⁸ Deze trend gaat samen met een substantiële toename in het totaal aan FDI uit China naar Afrika sinds het Going Global beleid. In figuur 4 wordt duidelijk dat in 2003 Chinese bedrijven slechts US\$ 100 miljoen op jaarbasis in Sub-Sahara Afrika investeerden. Sinds 2007 bedroeg de Chinese FDI meer dan US\$ 1 miljard en in 2013 was dit bedrag gestegen tot US\$3,1 miljard op jaarlijkse basis.¹²⁹ Deze ontwikkelingen hebben ervoor gezorgd dat de wederzijdse handel tussen China en Afrika in 2010 US\$127 miljard bedroeg.¹³⁰ China heeft hiermee de Europese Unie en de Verenigde Staten voorbij gestreefd als voornaamste handelspartner van Afrika.¹³¹

Figuur 4: Totaal aan jaarlijkse Chinese investeringen in Sub-Sahara Afrika van 2003 tot 2013 in US\$.¹³²

¹²⁶ Alden, *China in Africa*, 39, 42.

¹²⁷ R. Kaplinsky en M. Morris, 'Chinese FDI in Sub-Saharan Africa', 558.

¹²⁸ J. Gu, 'China's Private Enterprises in Africa and the Implications for African Development', *European Journal of Development Research Special Issue* 21, 4 (2009) 570-587, 573.

¹²⁹ M. Pigato en W. Tang, *China and Africa: Expanding Economic Ties in an Evolving Global Context* (Addis Abeba 2015) 10.

¹³⁰ C. Rose, 'Discourses on Japan and China in Africa: Mutual Mis-Alignment and the Prospects for Cooperation', *Japanese Studies* 32, 2 (September 2012) 219-236, 220-221.

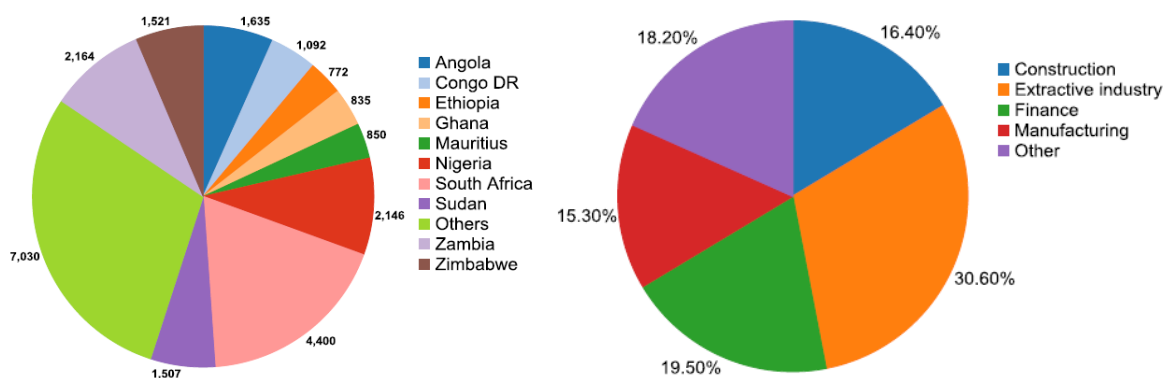
¹³¹ M.P. van Dijk, 'Introduction: objectives of and instruments for China's new presence in Africa', in: M.P. van Dijk ed., *The New Presence of China in Africa* (Amsterdam 2009) 9-30, 9, 17

¹³² Pigato en Tang, *China and Africa*, 10.

Chinese FDI bereikt vrijwel alle landen in Afrika, zelfs de landen waarmee China geen officiële politieke banden heeft. In 2014 hadden Chinese bedrijven reeds US\$21 miljard geïnvesteerd in het Afrikaanse continent. Het merendeel van de Chinese investeringen is gericht aan landen die rijk zijn aan grondstoffen, namelijk Zuid-Afrika, Zambia, Nigeria, Angola, Soedan, DR Congo en Ghana. Dertig procent van China's FDI werd in 2014 in Afrika's grondstoffensector geïnvesteerd, ongeveer twee keer zoveel als in de infrastructurele sector (16,4 procent) en industriële productie (15,3 procent).¹³³ In hoofdstuk 2 is duidelijk geworden dat investeringen voor infrastructuur nauw zijn verweven met China's expansie in de Afrikaanse grondstoffensector. Geconcludeerd kan daarom worden dat Chinese bedrijven ongeveer drie keer zoveel investeren in de grondstoffensector als in industriële productie. Deze constatering blijkt ook uit het feit dat zeven van de tien topbestemmingen voor Chinese FDI in Afrika grondstofrijke landen zijn (figuur 5).

Desalniettemin is er sinds het Going Global beleid wel een transitie in China's FDI voor Afrika gaande. In 2002 was nog geen twintig procent van de Chinese investeringen in Afrika namelijk afkomstig uit private ondernemingen. In 2013 is dit percentage gegroeid naar 53 procent.¹³⁴ Doordat private ondernemingen voornamelijk actief zijn in industriële productie, wordt geschat dat inmiddels één derde van de Chinese bedrijven in Afrika actief is in arbeidsintensieve industrieën, voornamelijk de kleding en textielindustrie.¹³⁵ Hieruit kan opgemaakt worden dat het voor private Chinese bedrijven, sinds China's implementatie van zijn Going Global strategie, aantrekkelijker is geworden om in Afrika te investeren. Een maatregel van de Chinese overheid om FDI uit de industriële productiesector te bevorderen is

Figuur 5: Totaal aan FDI uit China naar Sub-Sahara Afrika per land en sector tot 2014.¹³⁶

¹³³ Ibidem, 10.

¹³⁴ Ibidem, 17.

¹³⁵ R. Kaplinsky en M. Morris, 'Chinese FDI in Sub-Saharan Africa', 556.

¹³⁶ Ibidem, 11.

bijvoorbeeld het tariefvrij toelaten van meer dan vierhonderd producten uit Afrika op de Chinese markt. Enkele voorbeelden hiervan zijn reserve auto-onderdelen, diesel generatoren, tuingereedschap, gebreide kleding en lederen portemonnees.¹³⁷ Het aantal Chinese bedrijven actief in de industriële productiesector in Afrika groeide hierdoor van zeven in 2004 naar 75 in 2013.¹³⁸

Zoals in hoofdstuk 2 gelokaliseerd, is China sinds 2006 begonnen met het ontwikkelen van SEZs in Afrika. China's doelstelling is om ongeveer vijftig Afrikaanse SEZs te ontwikkelen. Tot op heden zijn er echter slechts zes in ontwikkeling. Vier SEZs, twee in Nigeria en twee in Zambia, worden door Chinese staatbedrijven gerealiseerd. De SEZs in Ethiopië en Mauritius staan onder supervisie van private Chinese ondernemingen.¹³⁹ Door de hoge subsidies die de Chinese regering beschikbaar stelt voor Chinese bedrijven om te investeren in Afrika, komen de meeste investeerders in de Afrikaanse SEZs uit China. Lokale Afrikaanse ondernemingen en andere buitenlandse investeerders zijn echter ook welkom in de SEZs.¹⁴⁰ Hierdoor hebben Chinese bedrijven tot op heden ongeveer US\$2,1 miljard in de ontwikkeling van de SEZs in Afrika geïnvesteerd. Dit is tien procent van het totale bedrag aan Chinese FDI in Afrika. Het merendeel van deze investeringen in de Afrikaanse SEZs is in de industriële productiesector.¹⁴¹

Geconcludeerd kan dus worden dat het percentage private Chinese ondernemingen ten opzichte van Chinese staatsbedrijven dat in Afrika investeert sinds het Going Global beleid aanzienlijk is toegenomen. Doordat private Chinese ondernemingen voornamelijk in industriële productie investeren, heeft zich sinds het Going Global beleid een diversificatie voorgedaan in de Chinese FDI aan Afrika. Deze ontwikkeling suggereert dat private Chinese ondernemingen bezig zijn om bepaalde arbeidsintensieve industrieën naar Afrika te verplaatsen. Desalniettemin is de grondstoffensector nog steeds de belangrijkste bestemming voor Chinese FDI. Om een beter begrip te krijgen of deze ontwikkeling voor een flying geese effect in Afrika zorgt, is het van belang te analyseren welk effect de Chinese FDI op de lokale economieën in Afrika heeft. Bij deze analyse zal ik in de volgende paragraaf een duidelijk onderscheid maken tussen de

---

¹³⁷ D. Bräutigam en X. Tang, "Going Global in Groups", 79.

¹³⁸ Pigato en Tang, *China and Africa*, 17.

¹³⁹ D. Bräutigam en T. Xiaoyang, 'African Shenzhen', 36 en D. Bräutigam, T. Farole en T. Xiaoyang, 'China's Investment in African Special Economic Zones', 2.

¹⁴⁰ D. Bräutigam en T. Xiaoyang, 'China's Investment in Special Economic Zones in Africa', 89.

¹⁴¹ D. Bräutigam, T. Farole en T. Xiaoyang, 'China's Investment in African Special Economic Zones', 2, Pigato en Tang, *China and Africa*, 10 en M.J. Davies, 'Special Economic Zones', 152-153.

effecten van investeringen door Chinese staatsbedrijven en private Chinese ondernemingen in Afrika.

§3.2 Het effect van China's FDI op de Afrikaanse economie

Tot op heden is er weinig onderzoek gedaan naar het reële effect van de Chinese FDI op de lokale economieën in Afrika. De economen Aaron Weisbrod en John Whalley hebben een poging ondernomen om het effect van China's FDI op de economische groei in Afrika te meten. Weisbrod en Whalley stellen dat tussen 2003 en 2009 van alle investeringen uit China in Sub-Sahara Afrika 92 procent werd geïnvesteerd in Angola, Botswana, DR Congo, Ethiopië, Ghana, Kenia, Madagaskar, Niger, Nigeria, Soedan, Tanzania, Zambia en Zuid-Afrika. Deze dertien landen waren goed voor 78 procent van het totale bruto nationaal product van Sub-Sahara Afrika. In dit onderzoek tonen Weisbrod en Whalley aan dat tussen 2003 en 2009 de gemiddelde jaarlijkse groei van het bruto nationaal product van Sub-Sahara Afrika door toedoen van FDI uit China tussen de 0,04 procent en 1,9 procent, variërend per land, was toegenomen.¹⁴²

Hieruit zou geconcludeerd kunnen worden dat de groeiende aanwezigheid van Chinese bedrijven in Afrika een positief effect op lokale economische groei heeft. Dit onderzoek vertelt echter niets over de verschillende invloeden die Chinese staatbedrijven en private ondernemingen uit China op deze landen hebben, alsmede de duurzaamheid van de effecten. Van de US\$21 miljard FDI die in 2014 reeds uit China in Afrika werd geïnvesteerd, is het merendeel van deze investeringen afkomstig van Chinese staatsbedrijven. Deze bedrijven investeren voornamelijk in grondstofextractie en het ontwikkelen van infrastructuur in Afrika. Dat het merendeel van de Chinese FDI afkomstig is van staatsbedrijven wordt ook duidelijk door het feit dat van de huidige SEZs er vier worden ontwikkeld door Chinese staatsbedrijven. In de voorgaande paragraaf is echter duidelijk geworden dat investeringen van private Chinese ondernemingen sinds het Going Global beleid exponentieel zijn toegenomen. Hierdoor is tegenwoordig één derde van de Chinese bedrijven in Afrika actief in de industriële productiesector. Het toeval wil dat ook één derde van de Chinese SEZs in Afrika door private ondernemingen voor dit doeleinde wordt ontwikkeld.

Om erachter te komen of Chinese bedrijven daadwerkelijk arbeidsintensieve productieprocessen aan het verplaatsen zijn naar Afrika is het van belang om de verscheidenheid van effecten die de verschillende Chinese bedrijven op de Afrikaanse

---

¹⁴² A. Weisbrod en J. Whalley, *The Contribution of Chinese FDI to Africa's Pre Crisis Growth Surge* (Cambridge 2011) 3, 22.

economie hebben uiteen te zetten. Hiervoor zal ik gebruik maken van twee specifieke casussen. China's investeringen in Zambia en Ethiopië zijn illustratief voor het effect van Chinese investeringen in Afrika. Allereerst is Zambia als grondstofrijk land na Zuid-Afrika, een reeds geïndustrialiseerd land, namelijk de meest voornaamste bestemming voor Chinese FDI. In 2014 hadden Chinese bedrijven reeds US\$2,1 miljard FDI in Zambia geïnvesteerd. Doordat Zambia rijk aan grondstoffen is, investeren van oudsher voornamelijk Chinese staatsbedrijven in de Zambiaanse economie. Tot slot was Zambia het eerste Afrikaanse land met een operationele Chinese SEZ. De ontwikkeling van deze SEZ staat onder supervisie van een Chinees staatsbedrijf.

Ethiopië laat daarentegen de andere kant van de medaille zien wat betreft China's economische expansie in Afrika sinds het Going Global beleid. Ethiopië heeft weinig grondstoffen en is daardoor een relatief nieuwe bestemming voor Chinese FDI. In het jaar 2000 bedroeg de FDI uit China naar Ethiopië slechts US\$2 miljoen, in 2007 was dit ruim US\$164 miljoen¹⁴³ en in 2013 was de Chinese FDI naar Ethiopië gegroeid tot bijna US\$800 miljoen. Hiermee is Ethiopië uitgegroeid tot één van de voornaamste bestemmingen voor Chinese FDI in grondstofarme landen.¹⁴⁴ Doordat natuurlijke grondstoffen een miniem effect op de Ethiopische economie hebben, investeren voornamelijk private Chinese ondernemingen in Ethiopië. Tot slot is Ethiopië, naast Mauritius, het enige grondstofarme land waar een Chinese SEZ wordt ontwikkeld. In dit geval hebben twee private ondernemingen uit China de tender gewonnen. Door een onderscheid te maken in het effect dat FDI van Chinese staatsbedrijven en private Chinese ondernemingen op de Afrikaanse economieën heeft, zal duidelijk worden in hoeverre China's Going Global strategie daadwerkelijk zorgt voor het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën uit China naar Afrika.

§3.2.1 Zambia: het effect van FDI door Chinese staatsbedrijven

Politieke en economische banden tussen China en Zambia kennen een lange voorgeschiedenis. Op 29 oktober 1964, drie dagen nadat Zambia onafhankelijk was geworden van Groot-Brittannië, knoopte Zambia als eerste land in Sub-Sahara Afrika politieke banden met China aan.¹⁴⁵ Zambia bevond zich na de onafhankelijkheid in een lastige geopolitieke situatie. Als medestander van zwarte onafhankelijkheidsbewegingen in de regio, kreeg Zambia te maken

---

¹⁴³ C. Ochieng, *Mapping Chinese Development Assistance in Africa: An Analysis of the Experiences of Ethiopia* (Harare 2011) 22.

¹⁴⁴ Pigato en Tang, *China and Africa*, 30.

¹⁴⁵ Davies, *How China delivers development assistance to Africa*, 45.

met economische vijandigheid van de witte minderheidsregeringen die in de buurlanden Mozambique, Angola en Rhodesië de dienst uitmaakten. Zambia's verbinding met zee liep door deze landen. Om de economische sancties van de witte minderheidsregimes te omzeilen, riep de Zambiaanse regering in de jaren zestig daarom de hulp in van de Westerse mogendheden en hun multilaterale instellingen voor de financiering van een spoorverbinding met Dar Es Salaam in Tanzania, de latere TANZAM spoorlijn. De Westerse mogendheden en de Westerse multilaterale instellingen weigerden echter te investeren en leningen te verschaffen voor het aanleggen van de TANZAM spoorlijn. China was wel bereid garant te staan voor de financiering van de TANZAM spoorlijn. Het begin van een langdurige vriendschap tussen beide landen werd hierdoor geboren.¹⁴⁶

Vanaf eind jaren negentig begonnen Chinese staatbedrijven op grote schaal in Zambia te investeren. Twee factoren speelden hierin een rol. Allereerst spoorde de Chinese regering sinds het nieuwe millennium met het Going Global beleid Chinese bedrijven aan om te investeren in buitenlandse economieën. Simultaan hieraan vond eind jaren negentig een liberalisering in de Zambiaanse koperindustrie plaats. Sinds de onafhankelijkheid waren alle Zambiaanse kopermijnen genationaliseerd en ondergebracht onder één staatsbedrijf, de Zambia Consolidated Copper Mine (ZCCM). De florerende koperwinning had Zambia eind jaren zestig tot een middeninkomen land gemaakt, met een hoger bruto binnenlands product dan landen als Kenia, Egypte, Brazilië, Maleisië, Turkije en Zuid-Korea. Dalende koperprijzen vanaf de jaren zeventig zorgden echter voor een stagnatie van de Zambiaanse economie. Onder druk van het Internationaal Monetair Fonds en de Wereldbank besloot de Zambiaanse regering eind jaren negentig daarom tot de liberalisering van de Zambiaanse koperindustrie.¹⁴⁷

In 2005 was bijna zestig procent van al het Afrikaanse koper afkomstig uit de Zambiaanse kopermijnen. Het is de belangrijkste economische sector in Zambia. De koperexport bedroeg in 2005 veertig procent van Zambia's totale export. Tachtig procent van Zambia's buitenlandse valuta stroomt via de koperindustrie het land binnen. China is de grootste koperconsument wereldwijd. In 2005 was China's koperconsumptie meer dan een kwart van de wereldwijde koperconsumptie.¹⁴⁸ De combinatie van de langdurige politieke vriendschap tussen China en Zambia, China's Going Global beleid, de liberalisering van de Zambiaanse

---

¹⁴⁶ F. Mutesa, 'China and Zambia: between development and politics', in: F. Cheru en C. Obi, *The rise of China and India in Africa: Challenges, opportunities and critical interventions* (Londen 2010) 167-178, 167.

¹⁴⁷ P. Li, *The Myth and Reality of Chinese Investors: A Case Study of Chinese Investment in Zambia's Copper Industry* (Johannesburg 2010) 5-6.

¹⁴⁸ A. Bastholm en P. Kragelund, 'State-driven Chinese investment in Zambia: Combining strategic interests and profits', in: M.P. van Dijk ed., *The New Presence of China in Africa* (Amsterdam 2009) 117-140, 128 en Li, *The Myth and Reality of Chinese Investors*, 5.

koperindustrie, tezamen met het economische belang van koperwinning voor zowel de Zambiaanse, als de Chinese economie, heeft ervoor gezorgd dat de economische relatie tussen China en Zambia zich de afgelopen twee decennia sterk op de koperindustrie heeft gericht.

Het grote belang van de aanvoer van Zambiaanse koper voor de Chinese industrie heeft ervoor gezorgd dat de Chinese overheid op politiek niveau in Zambia actief is om Chinese staatsbedrijven toegang te geven tot het Zambiaanse koper. Hierbij speelt de toegang die China de afgelopen decennia tot de Zambiaanse politieke elite heeft gehad een grote rol. Van 1991 tot 2011 was de Movement for Multiparty Democracy (MMD) twintig jaar lang de regerende macht in Zambia. China geeft openlijk steun aan deze partij, zowel financieel als retorisch. Deze politieke alliantie heeft Chinese staatsbedrijven jarenlang directe toegang tot Zambia's overheidskanalen gegeven. Veel Chinese staatsbedrijven genieten hierdoor voordelen ten opzichte van andere buitenlandse investeerders. In samenwerking met de Zambiaanse overheid heeft de Chinese regering de afgelopen jaren daarnaast een aantal instanties opgericht om FDI uit het Chinese bedrijfsleven in Zambia te promoten. Voorbeelden hiervan zijn de Association of Chinese Corporations in Zambia (ACCZ), de Chinese Centre for Investment Promotion and Trade (CCIPT) en de Zambiaanse branche van de Bank of China (BOC).¹⁴⁹

Sinds het eind van de jaren negentig is Zambia hierdoor uitgegroeid tot een van de voornaamste bestemmingen voor FDI door Chinese staatsbedrijven. In 2007 bedroeg het totaal aan Chinese investeringen in Zambia US\$1,3 miljard. Dit bedrag was tien keer zo hoog als de FDI uit Zuid-Afrika, Singapore en Groot-Brittannië tezamen. Deze landen zijn na China respectievelijk de tweede, derde en vierde grootse investeerders in Zambia.¹⁵⁰ Vijf procent van de Chinese investeringen in Zambia werd in 2006 direct geïnvesteerd in de mijnsector. 43 procent was bestemd voor de industriële productiesector. De bouwsector ontving in datzelfde jaar zestien procent van het totaal aan Chinese FDI in Zambia. Tot slot werd dertien procent in de Zambiaanse landbouwsector geïnvesteerd.¹⁵¹

In figuur 6 is te zien hoeveel miljoen Amerikaanse dollars het Chinese bedrijfsleven in 2006 in deze vier sectoren investeerde. Deze aantallen creëren echter een vertekend beeld omtrent China's FDI in Zambia. Van de US\$315 miljoen die in 2006 uit China in Zambia's industriële productiesector werd geïnvesteerd, was US\$230 miljoen bedoeld voor sectoren die

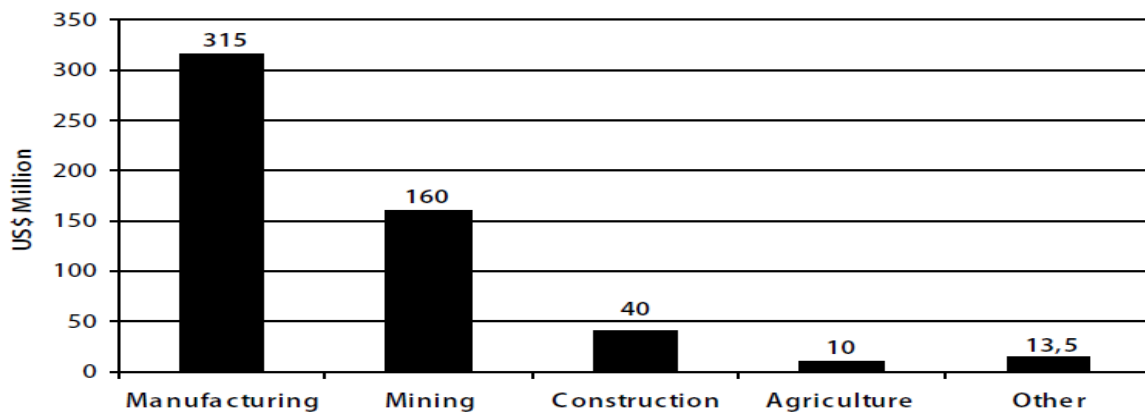
---

¹⁴⁹ P. Kragelund, 'Part of the Disease Or Part of the Cure? Chinese Investments in the Zambian Mining and Construction Sector', *European Journal of Development Research* 21, 4 (2009) 644-661, 648 en A. Bastholm en P. Kragelund, 'State-driven Chinese investment in Zambia', 126.

¹⁵⁰ P. Carmody, *The Rise of the BRICS in Africa: The Geopolitics of South-South Relations* (Londen 2013) 32.

¹⁵¹ P. Kragelund, 'The price of 'openness': towards Chinese economic control in Zambia', in: F. Cheru en C. Obi, *The rise of China and India in Africa: Challenges, opportunities and critical interventions* (Londen 2010) 208-217, 212.

Figuur 6: Verdeling van Chinese FDI in Zambia per sector in 2006 in US\$.¹⁵²

nauw verwant zijn met de mijnbouw. Hoewel de sectorale verdeling van het Chinese FDI in Zambia dus een ander beeld schept, kan gesteld worden dat ruim zeventig procent van de Chinese investeringen in Zambia gelieerd zijn aan de mijnsector, voornamelijk koperwinning.¹⁵³ Het afgelopen decennium zijn Chinese investeringen in een rap tempo toegenomen. In 2013 was Zambia na Zuid-Afrika de meest populaire bestemming voor Chinese investeerders. In 2013 bedroeg het totaal aan investeringen uit China in Zambia ruim US\$2,1 miljard. Het overgrote deel van deze investeringen kwam van Chinese staatsbedrijven.¹⁵⁴

Het belang van Zambiaanse koper voor de Chinese economie heeft er tevens voor gezorgd dat de eerste operationele Chinese SEZ in Afrika in 2006 nabij de Zambiaanse kopermijnen werd gevestigd.¹⁵⁵ Deze Multi-Facility Economic Zone (MFEZ) bevindt zich in Noord-Zambia, nabij de grens met de Democratische Republiek Congo. Dit is een strategische locatie, omdat zich hier het merendeel van de Zambiaanse kopermijnen bevindt. Daarnaast is de MFEZ ook nabij Congo gelegen, zodat China ook koper uit Congo in de MFEZ kan bewerken. De Chinese regering heeft namelijk meerdere miljardendeals afgesloten voor koperextractie in Congo.¹⁵⁶ Het Chinese staatsbedrijf China Nonferrous Metal Mining Group (CNMC) heeft de tender voor de ontwikkeling van de SEZ in Zambia gewonnen. In 2006 investeerde de CNMC reeds US\$410 miljoen aan FDI in de ontwikkeling van de MFEZ. Dit is

¹⁵² A. Bastholm en P. Kragelund, 'State-driven Chinese investment in Zambia', 125.

¹⁵³ P. Carmody en G. Hampway, 'Inclusive or Exclusive Globalization? Zambia's Economy and Asian Investment', *Africa Today* 56, 3 (2010) 84-102, 87 en A. Bastholm en P. Kragelund, 'State-driven Chinese investment in Zambia', 125

¹⁵⁴ J. Kamwanga en G. Koyi, *Impact of China-Africa Investment Relations: The Case of Zambia* (Nairobi 2009) 3 en Pigato en Tang, *China and Africa*, 10, 31.

¹⁵⁵ A. Bastholm en P. Kragelund, 'State-driven Chinese investment in Zambia', 127-128.

¹⁵⁶ Kamwanga en Koyi, *Impact of China-Africa Investment Relations*, 24.

een aanzienlijk bedrag gezien de totale investeringen uit het Chinese bedrijfsleven in Zambia in 2007 US\$1,3 miljard bedroegen.¹⁵⁷

Vrijwel alle Chinese FDI in de Zambiaanse koperindustrie is direct afkomstig van de CNMC of één van zijn dochterondernemingen. De CNMC is in de volledige waardeketen van de koperindustrie actief, van het delven van koper tot de fabricage van koperproducten. De CNMC wordt hierin vrijwel onvoorwaardelijk door de Chinese overheid gesteund.¹⁵⁸ Momenteel draait de meeste bedrijvigheid in Zambia om de door de CNMC gebouwde kopersmelter ter waarde van US\$250 miljoen, die koper uit geheel Zambia en Congo verwerkt.¹⁵⁹ In 2006 had de CNMC meer dan vierduizend werknemers in Zambia.¹⁶⁰ In 2011 waren er veertig Chinese bedrijven in de MFEZ actief, de meeste maken onderdeel uit van de CNMC. Daarnaast opereerden er tien niet Chinese buitenlandse bedrijven in de SEZ. Geschat wordt dat er momenteel rond de achtduizend mensen werkzaam zijn in de MFEZ.¹⁶¹

De Chinese overheid stimuleert FDI uit China in de Zambiaanse koperindustrie door het verstrekken van zeer gunstige leningen aan Chinese staatsbedrijven.¹⁶² De Zambiaanse overheid probeert buitenlandse investeringen in de MFEZ te stimuleren door middel van belastingvoordeel. Investerende bedrijven in de MFEZ worden de eerste vijf jaar namelijk ontzien van enige vorm van belasting. De daarop volgende drie jaar hoeven de bedrijven slechts vijftig procent van de vastgestelde tarieven te betalen. De daarop volgende twee jaar is dit vijfenzeventig procent. Na tien jaar activiteit in de MFEZ hoeven investerende bedrijven pas het volledige belastingtarief te betalen. Daarnaast mogen onbewerkte grondstoffen en kapitaalgoederen de eerste vijf jaar volledig belastingvrij naar de SEZ geïmporteerd worden.¹⁶³

Onder druk van de Zambiaanse overheid zijn China en de CNMC tevens akkoord gegaan met de toekomstige ontwikkeling van een subzone van de MFEZ in Lusaka. Deze subzone is bedoeld voor de ontwikkeling van een productiecentrum voor lichte industrieën, logistiek en dienstverlening. Toen de CNMC de Chambishi kopermijn aanschafte, had China voornamelijk de intentie om de koper onbewerkt uit Zambia te exporteren. Zambia wilde echter alleen akkoord gaan met de ontwikkeling van de MFEZ als er, zoals in Azië, ook een industrieel

---

¹⁵⁷ D. Brautigam, T. Farole en T. Xiaoyang, 'China's Investment in African Special Economic Zones', 3.

¹⁵⁸ A. Bastholm en P. Kragelund, 'State-driven Chinese investment in Zambia', 125-128.

¹⁵⁹ Carmody, *The Rise of the BRICS in Africa*, 33 en A. Bastholm en P. Kragelund, 'State-driven Chinese investment in Zambia', 129.

¹⁶⁰ D. Brautigam, T. Farole en T. Xiaoyang, 'China's Investment in African Special Economic Zones', 3 en P. Carmody en G. Hampwaye, 'Inclusive or Exclusive Globalization?', 88.

¹⁶¹ Carmody, *The Rise of the BRICS in Africa*, 33 en Pigato en Tang, *China and Africa*, 17.

¹⁶² A. Bastholm en P. Kragelund, 'State-driven Chinese investment in Zambia', 129.

¹⁶³ Carmody, *The Rise of the BRICS in Africa*, 34 en P. Kragelund, 'Part of the Disease Or Part of the Cure?', 647.

productiecentrum aan verbonden zou worden. China en de CNMC zijn hiermee akkoord gegaan in het uitwerken van de tender.¹⁶⁴ In de toekomst wil de CNMC in de MFEZ subzone hiermee de productie van televisies, mobiele telefoons en andere elektrische apparatuur realiseren. De Lusaka subzone is echter nog niet operationeel.¹⁶⁵ Tekenend voor de mate van invloed die de CNMC in de Zambiaanse economie geniet is het feit dat het merendeel van de economische operaties van de CNMC zich buiten de MFEZ afspelen. Hierdoor wordt vaak verondersteld dat de MFEZ slechts als een middel dient om belastingvoordelen voor de CNMC in Zambia te realiseren.¹⁶⁶

De Zambiaanse casus maakt een aantal dingen duidelijk. Allereerst wordt het beeld bevestigd dat Chinese staatsbedrijven in Afrika voornamelijk investeren in de grondstoffensector. Het feit dat Zambia vanwege zijn overvloed aan koper één van de voornaamste bestemmingen voor Chinese FDI is, bevestigt daarnaast het relatieve belang dat Afrikaanse grondstoffen sinds het Going Global beleid nog steeds hebben voor de Chinese economie. Daarnaast is de Chinese overheid op politiek niveau actief in het vergroten van de invloed van Chinese staatsbedrijven in de Afrikaanse grondstoffen sector. Het initiëren van een SEZ kan voor dit doeleinde een zeer strategisch middel zijn om belastingvoordelen te creëren voor Chinese staatsbedrijven in strategische sectoren. In feite kan geconcludeerd worden dat Chinese staatsbedrijven een verlengstuk van de Chinese overheid zijn in het veiligstellen van voldoende grondstoffen voor de Chinese economie.

Dit beeld wordt bevestigd door de huidige koers die de CNMC in Zambia vaart. Ondanks het feit dat de Zambiaanse overheid bij de goedkeuring van MFEZ namelijk de creatie van een subzone in Lusaka heeft gerealiseerd, lijkt de creatie van een daadwerkelijk productiecentrum voor lichte industrieën tot op heden een utopie. Geconcludeerd kan daarom worden dat Chinese staatsbedrijven tot op heden niet de intentie hebben om arbeidsintensieve industrieën uit China naar het Afrikaanse continent te verplaatsen. FDI door Chinese staatsbedrijven vormen zodoende geen katalysator voor industrialisering in Afrika en zorgen niet voor een flying geese effect. Daarentegen bevestigen zij het negatieve beeld omtrent China's vaak bekritiseerde economische expansie in Afrika.

---

¹⁶⁴ C.K. Lee, 'The Spectre of Global China', *New Left Review* 89 (September/oktober 2014) 29-65, 41.

¹⁶⁵ D. Brautigam, T. Farole en T. Xiaoyang, 'China's Investment in African Special Economic Zones', 2 en Carmody, *The Rise of the BRICS in Africa*, 33 en Kamwanga en Koyi, *Impact of China-Africa Investment Relations*, 24.

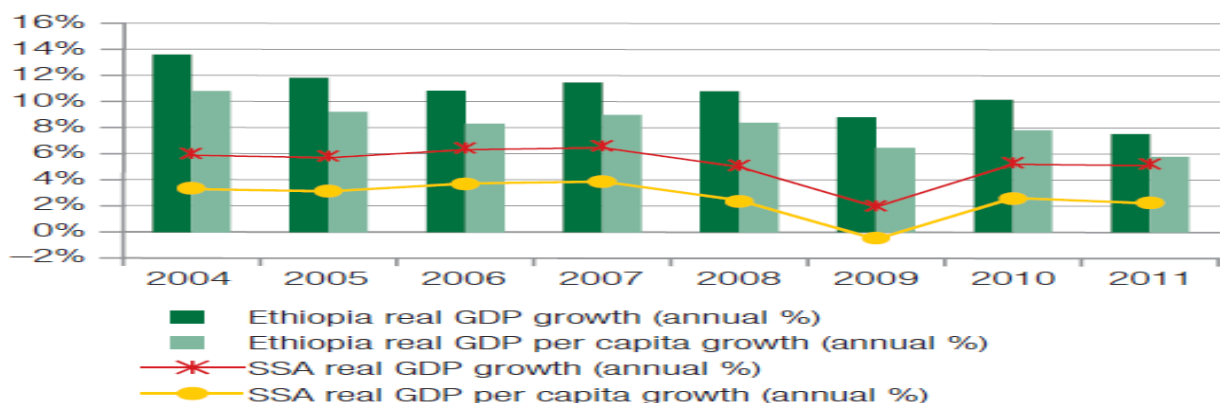
¹⁶⁶ Carmody, *The Rise of the BRICS in Africa*, 33.

§3.2.2 Ethiopië: het effect van FDI door private Chinese ondernemingen

In tegenstelling tot Zambia, zijn de economische banden tussen China en Ethiopië niet gebaseerd op decennia van vriendschap. Pas op 1 december 1970 vestigde Ethiopië een officiële diplomatieke relatie met China. Als bondgenoot van de Verenigde Staten hield de Ethiopische Keizer Haile Selassie dit lange tijd af. Het feit dat China het rebellerende Eritrean People's Liberation Front (EPLF) van wapens voorzag, speelde hierin tevens een rol.¹⁶⁷ Begin jaren zeventig ondertekenden Ethiopië en China twee belangrijke economische overeenkomsten, de Sino-Ethiopian Agreement for Economic and Technological Cooperation (1971) en de Sino-Ethiopian Trade Agreement (1973). De economische collaboratie tussen China en Ethiopië was echter van korte duur. In 1974 werd Keizer Haile Sellasie afgezet door het socialistische Dergue regime. De Dergue verbrak, als bondgenoot van de Sovjet Unie, tussen 1977 en 1982 alle politieke en economische banden met China.¹⁶⁸ Het afzetten van de Dergue in 1991 door de Ethiopisch Volksrevolutionair Democratisch Front (EPRDF), luidde een periode van vernieuwde economische banden tussen China en Ethiopië in. In mei 1996 bracht de Chinese president Jiang zelfs een bezoek aan Ethiopië en in 1998 werd de China-Ethiopia Joint Commission opgericht om de toekomstige bilaterale relatie tussen beide landen te bevorderen.¹⁶⁹

In vergelijking met de rest van Sub-Sahara Afrika maakte Ethiopië tussen 2004 en 2011 hoge economische groei door (figuur 8). Met bijna 100 miljoen inwoners is Ethiopië een uiterst

Figuur 8: Jaarlijkse BNP-groei in Ethiopië en de rest van Sub-Sahara Afrika tussen 2004 en 2011.¹⁷⁰

¹⁶⁷ G. Gamora en K. Mathews, 'Ethio-China relations: challenges and prospects', in: A. Harneit-Sievers, S. Marks en S. Naidu ed., *Chinese and African Perspectives on China in Africa* (Kaapstad 2010) 92-107, 93 en S. Adem, 'China in Ethiopia: Diplomacy and Economics of Sino-optimism', *African Studies Review* 55, 1 (April 2012) 143-160, 144.

¹⁶⁸ Ochieng, *Mapping Chinese Development Assistance in Africa*, 17.

¹⁶⁹ S. Adem, 'China in Ethiopia', 145.

¹⁷⁰ M. Geiger en C. Goh, *Ethiopia Economic Update: Overcoming Inflation, Raising Competitiveness* (Washington 2012) 1.

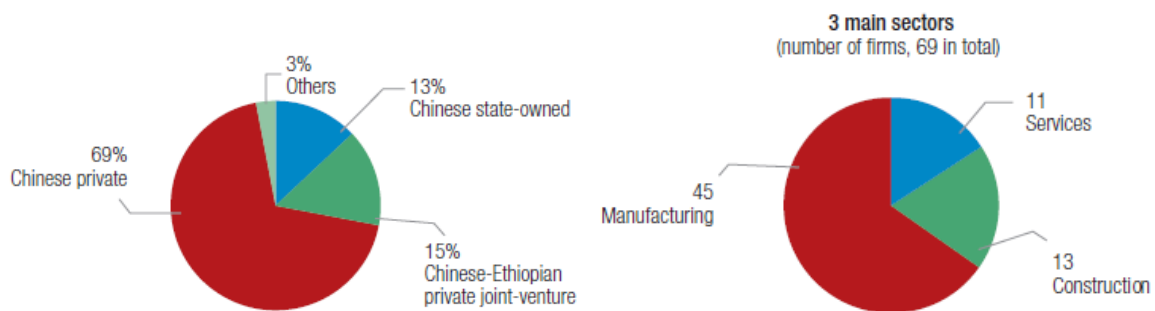

interessante bestemming voor FDI gericht op arbeidsintensieve industrieën. Sinds China's Going Global beleid nemen de investeringen uit het Chinese bedrijfsleven in Ethiopië dan ook exponentieel toe. FDI uit China naar Ethiopië bedroeg in 2000 namelijk slechts US\$2 miljoen, in 2007 was dit ruim US\$164 miljoen¹⁷¹ en in 2013 was de Chinese FDI naar Ethiopië gegroeid tot bijna US\$800 miljoen.¹⁷²

Er zijn momenteel 89 Chinese bedrijven in Ethiopië actief. 69 procent van de Chinese bedrijven die in Ethiopië investeren zijn private Chinese ondernemingen. Vijftien procent van de Chinese investeerders vormen een private joint venture met een Ethiopische partner. In deze joint ventures is de meerderheid van de aandelen vaak wel in Chinese handen. Slechts vijftien procent van de Chinese bedrijven actief in Ethiopië zijn Chinese staatsbedrijven.¹⁷³ 84 procent van de Chinese bedrijven die in Ethiopië actief zijn, zijn dus private ondernemingen. Hierdoor is meer dan 65 procent van de Chinese ondernemingen in Ethiopië actief in de industriële productiesector.¹⁷⁴ Het beeld dat private Chinese ondernemingen in Afrika voornamelijk in industriële productie investeren wordt hiermee bevestigd. In Ethiopië zijn vooral staalproductie, de farmaceutische industrie en de textielsector belangrijke bestemmingen voor Chinese FDI.¹⁷⁵

Door de toenemende Chinese investeringen is China in 2006 uitgegroeid tot de belangrijkste handelspartner van Ethiopië. Dit houdt in dat China momenteel de grootste afzetmarkt voor de industriële productiesector in Ethiopië is.¹⁷⁶ Op het gebied van FDI is China de afgelopen jaren uitgegroeid tot de derde grootste investeerder in de Ethiopische economie.

Figuur 7: Onderverdeling van Chinese bedrijven in Ethiopië naar sector en eigendom in 2012.¹⁷⁷

¹⁷¹ Ochieng, *Mapping Chinese Development Assistance in Africa*, 22.

¹⁷² Pigato en Tang, *China and Africa*, 30.

¹⁷³ M. Geiger en C. Goh, *Chinese FDI in Ethiopia: A World Bank Survey* (Washington 2012) 11.

¹⁷⁴ J. Gu, 'China's Private Enterprises in Africa and the Implications for African Development', 573.

¹⁷⁵ T.E. Mutambara en R. Hess, 'South-South Versus North-South Trade Linkages: A Case Study of Ethiopia and Implications for the Country's Industrial Development', *Eastern Africa Social Science Research Review* 30, 1 (Januari 2014) 73-104, 90-91.

¹⁷⁶ T.E. Mutambara en R. Hess, 'South-South Versus North-South Trade Linkages', 81, 86 en G. Gamora en K. Mathews, 'Ethio-China relations', 96.

¹⁷⁷ Geiger en Goh, *Chinese FDI in Ethiopia*, 11-12.

Alleen Saoedi-Arabië en India investeren meer in Ethiopië dan China.¹⁷⁸ De toenemende investeringen uit het Chinese bedrijfsleven in Ethiopië en de groeiende export uit Ethiopië naar China is mede het gevolg van de goede banden die tijdens FOCAC zijn ontstaan. Zo is er afgesproken dat vrijwel alle huidige Ethiopische exportproducten tariefvrij naar China geëxporteerd kunnen worden. Geschat wordt dat de bilaterale handel tussen beide landen jaarlijks met vijfendertig procent groeit.¹⁷⁹ Deze ontwikkeling lijkt sterk op de rol die de Verenigde Staten zichzelf toebedeelde als tariefvrije afzetmarkt voor industriële producten uit de Aziatische wondereconomieën.

Om de economische banden met Ethiopië verder te verstevigen, begon China in 2006 tevens met de ontwikkeling van een SEZ in Ethiopië, de zogeheten Ethiopian Eastern Industrial Zone (EEIZ) in de buurt van Addis Abeba.¹⁸⁰ De tender voor de ontwikkeling van de EEIZ is door twee private Chinese staalbedrijven gewonnen, namelijk de Yonggang Groep en de Qiyuan Groep. De EEIZ is het eerste industriële park in Ethiopië en neemt een centrale positie in binnen het “Sustainable Development and Poverty Reduction Program” van de Ethiopische overheid. Dit programma is gericht op het ontwikkelen van een industriële productiesector in Ethiopië. Het Ethiopische Ministerie voor Industrie heeft daarom als vereiste voor de ontwikkeling van de EEIZ gesteld dat er een focus op Chinese bedrijven in de textiel, kleding, bouw materiaal, mechanische productie en agrarische verwerking dient te liggen.¹⁸¹ In totaal staan tachtig projecten in de EEIZ gepland. Hiervoor hebben al meer dan twintig Chinese bedrijven hun interesse getoond. In de EEIZ zullen twintig fabrieken voor de productie van staal, textiel, kleding, leerproducten, schoenen, elektrische componenten en het verwerken van voedsel gebouwd worden.¹⁸² Uiteindelijk kunnen er twintigduizend Ethiopiërs werkzaam zijn in de EEIZ.¹⁸³

Om buitenlandse investeerders en kapitaal aan te trekken in de EEIZ heeft de Ethiopische overheid een aantal maatregelen voor de eerder genoemde prioriteitssectoren ingevoerd. Allereerst kunnen kapitaalgoederen en bouwmaterialen tariefvrij geïmporteerd

---

¹⁷⁸ C. Hackenesch, *Competing for Development? The European Union and China in Ethiopia* (Stellenbosch 2011) 20.

¹⁷⁹ M. Venkataraman en S.M. Gofie, ‘The dynamics of China-Ethiopia trade relations: economic capacity, balance of trade & trade regimes’, *Journal of the Global South* 2, 18 (2015) 1-17, 7.

¹⁸⁰ M. Venkataraman en S.M. Gofie, ‘The dynamics of China-Ethiopia trade relations’, 7 en D. Brautigam, T. Farole en T. Xiaoyang, ‘China’s Investment in African Special Economic Zones’, 2.

¹⁸¹ Geiger en Goh, *Chinese FDI in Ethiopia*, 25.

¹⁸² M.P. van Dijk, ‘The Impact of the Chinese in Other Asian Countries and Sectors’, in: M.P. van Dijk ed., *The New Presence of China in Africa* (Amsterdam 2009) 157-174, 161, M. Venkataraman en S.M. Gofie, ‘The dynamics of China-Ethiopia trade relations’, 7 en S. Adem, ‘China in Ethiopia’, 146.

¹⁸³ A. Geda en A.G. Meskel, *Impact of China-Africa Investment Relations: Case Study of Ethiopia* (Addis Abeba 2009) 6.

worden. Ten tweede krijgen bedrijven die actief zijn in machinale productie een vrijstelling op inkomensbelasting voor zeven jaar. Daarnaast gelden er gunstige wet- en regelgeving voor exporterende bedrijven en is het bureaucratische proces versneld.¹⁸⁴ Ondanks deze maatregelen blijkt de ontwikkeling van de EEIZ nog niet te verlopen zoals gehoopt. De ontwikkeling van infrastructuur in de EEIZ brengt namelijk hoge kosten met zich mee. De kosten voor Chinese bedrijven bij de ontwikkeling van de infrastructuur in de EEIZ zijn anderhalf keer zo hoog dan normaal gesproken in China. Daarnaast kunnen de Chinese ondernemingen hierbij niet rekenen op subsidies van lokale overheden. In China staan deze vaak garant voor vijftig tot zeventig procent van de gemaakte kosten. Tevens zorgen inefficiënte lokale overheden in Ethiopië en een inefficiënte samenwerking tussen Ethiopische overheidsorganen voor extra hoge kosten.¹⁸⁵

Desalniettemin heeft de EEIZ reeds gefaciliteerd in het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën uit China naar Afrika. Eén van de Chinese investeerders in de EEIZ is namelijk de Huajian Groep. Huajian is een private Chinese onderneming, die met een productie van ruim twintig miljoen schoenen per jaar één van de grootse schoenenproducenten van China is.¹⁸⁶ De EEIZ is voornamelijk interessant voor Huajian, omdat het loonniveau in de Ethiopische schoenenindustrie acht tot tien keer zo laag is als in China en de helft van nabijgelegen landen, zoals Vietnam. De arbeidsproductiviteit in Ethiopië is gelijk aan dat van Vietnam en bedraagt ongeveer zeventig procent van dat van Chinese arbeiders. Hierdoor heeft Ethiopië een interessant comparatief voordeel ten opzichte van China en Vietnam in de schoenenindustrie.¹⁸⁷

In 2010 waren er achtduizend mensen werkzaam in de Ethiopische schoenenindustrie, vergeleken met 19 miljoen en 1,2 miljoen in respectievelijk China en Vietnam. Om de Ethiopische schoenenindustrie verder te ontwikkelen, besloot toenmalig minister-president Meles Zenawi in augustus 2011 een bezoek aan Shenzhen te brengen, met als doel om investeringen van Chinese schoenenproducenten in Ethiopië los te weken. In oktober van datzelfde jaar bezochten Huajian officials Addis Abeba. Zij werden overtuigd van het toekomstig potentieel voor Huajian in Ethiopië. In 2012 richtte Huajian zodoende een schoenenfabriek in de EEIZ op.¹⁸⁸ Goedkope arbeidskrachten, voldoende binnenlands aanbod van leer en vrije toegang tot de Europese en Amerikaanse markt voor Ethiopische producten

---

¹⁸⁴ H. Assefa, D. Bienen, D. Ciuriak, 'Ethiopia's Investment Prospects: A Sectoral Overview', *African Review of Economics and Finance* 4, 2 (Juni 2013) 203-246, 217

¹⁸⁵ Geiger en Goh, *Chinese FDI in Ethiopia*, 25-26.

¹⁸⁶ *Ibidem*, 27.

¹⁸⁷ Ozawa, *Next Great Industrial Transmigration*, 12.

¹⁸⁸ *Ibidem*, 12.

waren de belangrijkste beweegredenen voor Huajian om een productielijn in Ethiopië te starten.¹⁸⁹ Van de eerste duizend werknemers waren er slechts 180 met de Chinese nationaliteit. Deze duizend medewerkers produceerden tweeduizend schoenen per dag, met een waarde van één miljoen dollar per maand.¹⁹⁰ In december 2012 had Huajian al tweeduizend werknemers in Ethiopië. Het jaar daarop was dit aantal verdubbeld naar vierduizend. Het voornemen van Huajian is om in 2016 dertigduizend mensen werkzaam te hebben in Ethiopië.¹⁹¹

Het uitbreiden van de bedrijvigheid en het oplossen van logistieke problemen doet Huajian in nauwe samenwerking met de Ethiopische overheid. Een concrete maatregel die de Ethiopische overheid reeds heeft ondernomen om de ontwikkeling van de schoenenindustrie te bevorderen, is de oprichting van het Leather Industry Development Institute. Dit instituut heeft als taak het creëren en waarborgen van kwaliteitsstandaarden in de Ethiopische schoenenindustrie.¹⁹² Enkele logistieke problemen die Huajian in samenwerking met de Ethiopische overheid probeert aan te pakken zijn de reductie van transportkosten en het versoepelen van douaneprocedures.¹⁹³ Tot slot is Huajian in samenwerking met de Ethiopische overheid bezig om een geheel nieuw industrieel park ter waarde van US\$2 miljard op te richten. Huajian kan bij de ontwikkeling van deze economische zone gebruik maken van de belastingvoordelen die in de EEIZ gelden. Het industriële park krijgt een nieuwe schoenenfabriek, appartementen voor werknemers en een technische school. Honderdduizend Ethiopiërs zouden hier in 2022 werk kunnen vinden, waarvan vijftigduizend via Huajian. De Ethiopische overheid ziet erop toe dat vooral lokale arbeidskrachten en ondernemers de economische vruchten van dit park zullen plukken.¹⁹⁴ Het nieuwe industriële park zal gevestigd worden nabij het hart van de Ethiopische leerindustrie en kan in potentie dus zeer positieve technologische spillover effecten hebben op lokale ondernemers.¹⁹⁵ Tevens besteedt Huajian aandacht aan scholing voor zijn arbeiders. Voordat Huajian operationeel werd in Ethiopië, stuurde Huajian namelijk eerst negentig Ethiopiërs naar China voor een technische scholing.¹⁹⁶

De recente ontwikkelingen in Ethiopië maken een aantal zaken duidelijk. Allereerst wordt het beeld bevestigd dat private Chinese ondernemingen sinds het Going Global beleid

---

¹⁸⁹ D. Brautigam, M. McMillan en X. Tang, *The Role of Foreign Investment in Ethiopia's Leather Value Chain* (Centre for Economic Policy Research 2013) 2 en Geiger en Goh, *Chinese FDI in Ethiopia*, 27.

¹⁹⁰ D. Kaberuka, *Towards Sustainable Wealth and Job Creation through Economic Transformation* (Mombasa 2012) 2-3.

¹⁹¹ Ozawa, *Next Great Industrial Transmigration*, 12.

¹⁹² Kaberuka, *Towards Sustainable Wealth and Job Creation through Economic Transformation*, 4.

¹⁹³ Geiger en Goh, *Chinese FDI in Ethiopia*, 27-28.

¹⁹⁴ Pigato en Tang, *China and Africa*, 19 en Ozawa, *Next Great Industrial Transmigration*, 12.

¹⁹⁵ Brautigam, McMillan en Tang, *The Role of Foreign Investment in Ethiopia's Leather Value Chain*, 2.

¹⁹⁶ Pigato en Tang, *China and Africa*, 19.

worden gestimuleerd om in Afrika te investeren ten behoeve van het uitbesteden van arbeidsintensieve industrieën. De Chinese FDI in een grondstofarm land als Ethiopië is sinds de Going Global strategie namelijk exponentieel toegenomen. Daarnaast is het merendeel van de Chinese FDI gecentreerd rondom industriële productie en afkomstig van private Chinese ondernemingen. Ook de oprichting van de EEIZ is volledig ingericht ten behoeve van dit doeleinde. De Huajian Groep laat zien dat het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën uit China naar Afrika een reëel effect is van FDI door private Chinese ondernemingen. Zodoende kunnen private Chinese ondernemingen een uiterst positief effect hebben op industrialisering in Afrika. In het geval van Ethiopië moet echter in ogenschouw genomen worden dat de Ethiopische overheid zichzelf de rol heeft toebedeeld om in nauwe samenwerking met Chinese bedrijven deze ontwikkeling te stimuleren.

Tevens is gebleken dat de SEZs gericht op industriële productie een positief effect hebben op het aantrekken van investeringen door private Chinese ondernemingen in deze sector. Daarnaast blijkt dat een inadequate infrastructuur nog steeds een pijnpunt voor investeerders kan zijn. Gesteld zou dus kunnen worden dat de in hoofdstuk 2 gelocaliseerde institutionele facetten die de Chinese overheid in het leven heeft geroepen, namelijk het bevorderen van infrastructuur en het opzetten van SEZs in Afrika, een positief effect hebben op het bevorderen van een flying geese transitie in Afrika. In deze flying geese transitie lijken private Chinese ondernemingen de sleutel tot succes.

§3.3 De Sino-Afrikaanse internationale arbeidsverdeling?

Het contrasterende effect dat FDI door Chinese staatsbedrijven en private Chinese ondernemingen op Afrika hebben is in de vorige paragraaf aan het licht gekomen. In feite kan gesteld worden dat beide typen Chinese bedrijven een verschillende aspect van China's Going Global strategie nastreven. Chinese staatsbedrijven zijn een duidelijk verlengstuk van de Chinese overheid om China's invloed in de Afrikaanse grondstoffensector te vergroten. Dit is niet alleen het geval in Zambia, maar in vrijwel alle grondstofrijke landen in Afrika doen zich soortgelijke ontwikkelingen voor. Zo groeide de bilaterale handel tussen China en Angola in 2006 bijvoorbeeld uit tot US\$12 miljard. Hiermee was Angola in 2006 de belangrijkste Afrikaanse handelspartner voor China. De handel tussen China en Angola is vrijwel volledig gebaseerd op de export van olie uit Angola naar China. In 2004 begon het Chinese staatsbedrijf de China Petrochemical Corporation, beter bekend als Sinopec, te investeren in de Angolese olie-industrie. Sinopec kocht in hetzelfde jaar vijftig procent van het door BP geëxploiteerde

olieplatform 18. Hiermee ging een investering van US\$2,25 miljard gepaard. In 2006 breidde Sinopec zich verder uit in de Angolese olie-industrie door aandelen te kopen in respectievelijk olieplatform 15 en 17.¹⁹⁷ Een ander voorbeeld is Soedan, waar het Chinese staatsbedrijf de China National Petroleum Corporation (CNPC) actief is in de olie-industrie. Dit bedrijf stond aan het begin van de ontwikkeling van de Soedanese olie-industrie. Sinds 2000 bestaat hierdoor 98 procent van de Soedense export naar China uit olie.¹⁹⁸ Geconcludeerd kan dus worden dat FDI door Chinese staatsbedrijven in Afrika niet zorgt voor het uitbesteden van arbeidsintensieve industrieën uit China aan Afrika en daarmee het ontstaan van een Sino-Afrikaanse internationale arbeidsverdeling.

FDI door private Chinese ondernemingen is daarentegen van cruciaal belang voor de herstructurering van de Chinese economie naar meer kapitaal- en kennisintensieve industrieën. China's tweede strategische doel van zijn Going Global beleid, het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën naar elders ter wereld, lijkt daarom eerder aan te zetten tot de ontwikkeling van een Sino-Afrikaanse internationale arbeidsverdeling. Private Chinese ondernemingen besteden namelijk niet alleen in Ethiopië arbeidsintensieve industrieën aan het gastland uit. Zo kocht het Chinese bedrijf Hisense in 1997 een fabriek in Johannesburg voor het assembleren van televisies en dvd-spelers in Zuid-Afrika. In 2008 exporteerde Hisense vanuit deze fabriek televisies en dvd-spelers naar meer dan tien verschillende landen in zuidelijk Afrika. Tevens begon Hisense in datzelfde jaar met de constructie van een industrieel park ter waarde van US\$19 miljoen om de productie van televisies te verdubbelen en de productie van koelkasten en wasmachines in Zuid-Afrika te realiseren.¹⁹⁹

Het Chinese bedrijf Hazan Shoes investeerde in 2006 US\$6 miljoen voor het opzetten van een schoenenfabriek in Lagos, Nigeria. Het streven van Hazan is om de gehele waardeketen op den duur te verplaatsen uit China naar Nigeria. Hazan omschrijft dit doel als een logisch gevolg van het Going Global beleid, waardoor Chinese bedrijven worden aangemoedigd om overzeese productiecentra te starten.²⁰⁰ In Kenia hebben zich soortgelijke ontwikkelingen voorgedaan. De Chinese entrepreneur Peng Yijun uit Baoding kocht in 2003 namelijk een volledige kaarsfabriek in China, die hij in zijn geheel naar Kenia verscheepte. Peng produceert jaarlijks 700 á 800 ton kaarsen. In 2006 kocht Peng nieuwe apparatuur in China voor het

---

¹⁹⁷ A. Vines en I. Campos, 'China and India in Angola', in: F. Cheru en C. Obi, *The rise of China and India in Africa: Challenges, opportunities and critical interventions* (Londen 2010) 193-207, 193, 200-201.

¹⁹⁸ D. Large, 'From Non-Interference to Constructive Engagement? China's Evolving Relations With Sudan', in: C. Alden, D. Large en R. Soares de Oliveira ed., *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace* (Londen 2008) 275-294, 281, 285.

¹⁹⁹ Brautigam, *The Dragon's Gift*, 191.

²⁰⁰ Ibidem, 212.

opzetten van een tweede fabriek. Deze fabriek is gericht op voedselverwerking. Daarnaast heeft Huiding Leather, een leerproducent uit Peking besloten om een leerfabriek in Kenia op te zetten. Dit was voor Huiding voornamelijk interessant, omdat de Keniaanse regering een exporttarief van veertig procent op onbewerkte huiden heeft ingevoerd. Het werd voor Huiding hierdoor economisch voordeliger om een deel van het productieproces te verplaatsen naar Kenia. In Oeganda opende Sun Jun, een Chinese matrassenfabrikant, een looierij ter waarde van US\$1,5 miljoen in het industriële stadje Jinja. Ook in Tanzania zijn inmiddels een aantal joint ventures ontstaan tussen Chinese en lokale ondernemers in de industriële productiesector.²⁰¹

FDI door private Chinese ondernemingen is dus vaak gelieerd aan de industriële productiesector. Sommige private Chinese ondernemingen investeren reeds in het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën naar het Afrikaanse continent. Deze investeringen hebben een uiterst positief effect op industrialisering in Afrika hebben en kunnen zodoende een flying geese effect veroorzaken. FDI voor het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën uit China naar Afrika is echter een relatief recente ontwikkeling. Het merendeel van de Chinese investeringen is immers nog steeds bedoeld voor de extractie van grondstoffen. Eerder in dit hoofdstuk werd duidelijk dat tot 2014 dertig procent van alle Chinese FDI in Afrika bedoeld was voor de grondstoffensector. Daarbij is de ruim zestien procent bedoeld voor infrastructurele ontwikkeling vaak aan deze sector gelieerd. Tot 2014 was slechts vijftien procent van China's FDI aan Afrika bedoeld voor industriële productie. Tot op heden is het merendeel van China's FDI aan Afrika daarom nog steeds afkomstig van Chinese staatbedrijven en gericht aan grondstofrijke landen. Dit blijkt ook uit het feit dat zeven van de tien topbestemmingen voor Chinese FDI in Afrika grondstofrijke landen zijn. Doordat Chinese FDI voor industriële productie een vrij nieuwe ontwikkeling is, is het daarom moeilijk vast te stellen of er reeds sprake is van een internationale arbeidsverdeling tussen China en eventuele Afrikaanse ganzen.

Desalniettemin kan wel gesteld worden dat er sinds het Going Global beleid een paradigmawisseling gaande is omtrent China's FDI voor Afrika. In 2002 was namelijk nog geen twintig procent van China's totale FDI aan Afrika afkomstig van private Chinese ondernemingen. In 2013 bedroeg dit percentage 53 procent. Hierdoor is inmiddels ongeveer één derde van de Chinese bedrijven actief in arbeidsintensieve productie in Afrika. Hieruit zou geconcludeerd kunnen worden dat het voor private Chinese ondernemingen sinds het Going Global beleid aantrekkelijker is geworden om in Afrika te investeren. De Chinese overheid heeft mede bijgedragen aan het bevorderen van het Afrikaanse comparatieve voordeel in

---

²⁰¹ Ibidem, 190, 212-213, 225.

arbeidsintensieve industrieën door de Afrikaanse infrastructuur op grote schaal te verbeteren en door een gunstig investeringsklimaat te ontwikkelen in de Afrikaanse SEZs.

Deze ontwikkeling maakt echter nog geen internationale arbeidsverdeling. Desalniettemin zou deze zich in de toekomst wel kunnen ontwikkelen. Afrika is namelijk rijk aan een relatief grote beroepsbevolking. Dit geeft Afrika een interessant comparatief voordeel voor arbeidsintensieve industrieën. Private Chinese ondernemingen investeren daarom voornamelijk in Afrikaanse landen met een relatief grote beroepsbevolking. Nigeria is in dit aspect de absolute uitschieter met ruim 180 miljoen inwoners, gevolgd door Ethiopië met bijna 100 miljoen inwoners, Zuid Afrika (53 miljoen), Tanzania (51 miljoen), Kenia (45 miljoen) en Oeganda (37 miljoen).²⁰² Grondstofrijke landen, zoals Nigeria en Zuid-Afrika, zijn dus niet per definitie overgeleverd aan Chinese staatbedrijven. Voor landen met een relatief kleine beroepsbevolking, zoals Soedan (36 miljoen), Angola (24 miljoen) en Zambia (15 miljoen), zal het echter lastiger worden om in de toekomst te profiteren van FDI door private Chinese ondernemingen.²⁰³

Ondanks het feit dat de Chinese overheid investeert in het creëren van institutionele voorwaarden voor een flying geese effect, zal het eventueel ontstaan van een internationale arbeidsverdeling tussen China en Afrika in de toekomst ook afhangen van de Afrikaanse overheden zelf. Ethiopië is een goed voorbeeld van hoe de relatie tussen China en individuele Afrikaanse landen zou moeten zijn. Ethiopië voert tot op heden namelijk een uiterst succesvol beleid aangaande China's toenemende economische invloed. Ten opzichte van de Chinese overheid vaart Ethiopië een zelfstandige koers. Dit kan zij mede doen, doordat zij voor economische ontwikkeling niet enkel afhankelijk is van Chinese investeringen. Landen als India, Zuid-Korea en Maleisië zijn bijvoorbeeld in de ontwikkeling van Ethiopia's infrastructuur geduchte concurrenten voor China.²⁰⁴ Daarnaast gaat de Ethiopische overheid de samenwerking aan met Chinese investeerders die als een eventuele katalysator voor industrialisering in Ethiopië kunnen werken. Dit blijkt uit het publiek-private partnerschap die de Huajian Groep en Ethiopië zijn aangegaan voor de ontwikkeling van toekomstige economische zones.²⁰⁵ Voor grondstofrijk landen, waarin de Chinese overheid een grote politieke interesse heeft, zal dit proces echter moeilijker zijn.

---

²⁰² Central Intelligence Agency, 'The World Factbook', <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2119.html> (23 december 2015).

²⁰³ Central Intelligence Agency, 'The World Factbook', <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2119.html> (23 december 2015).

²⁰⁴ M. Thakur, *Building in Progress? Chinese Engagement in Ethiopia* (Johannesburg 2009) 15.

²⁰⁵ The Power of Africa Conference, *Working Paper The Absentee Landlord: African State in Chinese SEZs in Africa* (2-4 mei Parijs).

Conclusie

Wederkerend bij de vraag of China's Going Global beleid voor een flying geese effect in Afrika zorgt, kan geconcludeerd worden dat China op het moment geen leidende gans voor het Afrikaanse continent is. Desondanks voldoet China's economische expansie in Afrika aan een aantal facetten van de in hoofdstuk 1 geoperationaliseerde flying geese theorie. Allereerst is in hoofdstuk 2 duidelijk geworden dat de Chinese overheid actief bezig is om het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën, één van de flying geese effecten, naar het Afrikaanse continent te faciliteren. Dit doet zij door het creëren van institutionele voorwaarden die tijdens het Aziatische wonder debet waren aan het ontstaan van een gunstig investeringsklimaat en een flying geese ontwikkeling. Net als de Japanse overheid in Azië, richt de Chinese overheid haar ontwikkelingsbeleid in Afrika op het verbeteren van de lokale infrastructuur. Daarnaast gebruikt China zijn eigen succesformule, de SEZs, die werden gebaseerd op de EPZs uit de Aziatische wondereconomieën om investeringen in Afrika te bevorderen.

In hoofdstuk 3 is duidelijk geworden dat China's zogeheten institutionele factoren sinds het Going Global beleid bijdragen aan een exponentiële toename in Chinese FDI in Afrika. Private Chinese ondernemingen investeren in Afrika voor het verplaatsen van arbeidsintensieve industrieën, zodat zij een comparatief voordeel in meer kapitaal- en kennisintensieve industrieën kunnen ontwikkelen. Hiermee voldoen private Chinese ondernemingen aan twee van de drie economische facetten die de flying geese theorie omvat. Chinese staatbedrijven zijn echter nog steeds de grootste investeerders in Afrika. Zij zijn voornamelijk actief in grondstoffenextractie en zorgen niet voor een flying geese groei. Hierdoor is het uitbesteden van arbeidsintensieve industrieën uit China aan Afrika nog een relatief nieuwe ontwikkeling. Er is daarom nog geen sprake van een internationale arbeidsverdeling tussen China en Afrika, het laatste economische facet van de flying geese theorie. Deze internationale arbeidsverdeling maakte dat het Aziatische wonder getypeerd kon worden als een regionale economische groei, of terwijl een ganzenvlucht.

Ondanks het feit dat er geen sprake is van een ganzenvlucht in Afrika, heeft de toepassing van de flying geese theorie op China's economische expansie in Afrika aangetoond dat de gevolgen van deze expansie niet enkel negatief van aard zijn. Daarentegen blijkt dat het negatieve beeld dat in het westen is ontstaan ongenueanceerd is. Hoewel China niet getypeerd kan worden als een leidende gans voor Afrika, heeft dit onderzoek aangetoond dat FDI door private Chinese ondernemingen sinds het Going Global beleid een positief effect heeft op

industrialisering in Afrika. Gezien de exponentiële toename van de investeringen door private Chinese ondernemingen in Afrika's industriële productie sector, ligt het in de lijn der verwachting dat Chinese bedrijven in de toekomst meer arbeidsintensieve industrieën naar Afrika zullen verplaatsen. Daarnaast maakt het feit dat China sinds het Going Global beleid actief bezig is om een gunstig investeringsklimaat voor industriële productie in Afrika te scheppen en de aanwezigheid van een relatief grote beroepsbevolking in veel Afrikaanse landen dit aanneembaar. Het is echter wel aan Afrikaanse regeringen de taak om deze economische kansen te lokaliseren en hun beleid erop in te richten dat investeringen uit China ook daadwerkelijk een katalyserend effect voor arbeidsintensieve industrialisatie hebben.

Door gebruik te maken van de flying geese theorie zijn in dit onderzoek dus de positieve effecten van China's toenemende investeringen in Afrika aan het licht gekomen. Dit toont aan dat de huidige flying geese stroming binnen het wetenschappelijk debat omtrent China's economische expansie in Afrika meer aandacht verdient. Toekomstig onderzoek naar China's economische expansie in Afrika aan de hand van de flying geese theorie kan het wetenschappelijk debat verder nuanceren. Daarnaast is gebleken dat de flying geese theorie een raamwerk voor politieke beleidsmakers kan zijn om industrialisering in Afrika te realiseren. In dit onderzoek is namelijk gebleken dat de Chinese overheid een sterke invloed heeft op het sturen van de flying geese investeringen door private Chinese ondernemingen in Afrika.

De flying geese theorie kan zodoende een alternatief zijn voor de donongerichte ontwikkelingshulp uit het Westen. Tot op heden heeft deze manier van ontwikkelingshulp weinig structurele economische verandering in Afrika teweeg gebracht. Door gebruik te maken van de flying geese theorie kunnen beleidsmakers uit industriële mogendheden de private sector aansporen om te investeren in industriële sectoren in Afrika. Ontwikkelingsgeld zou bijvoorbeeld gebruikt kunnen worden om de Afrikaanse infrastructuur te verbeteren en industriële zones op te richten om een aantrekkelijk investeringsklimaat voor industriële productie in Afrika te genereren.

Dit vraagt echter om een herziening van het huidige ontwikkelingsbeleid, namelijk van een donongericht beleid naar een publiek-privaat partnerschap ter bevordering van de economische inclusiviteit en industrialisering van het Afrikaanse continent. Dit is immers hoe structurele economische groei in de wondereconomieën van Azië is gerealiseerd. Toekomstig onderzoek door middel van de flying geese theorie naar China's economische expansie in Afrika zal moeten uitwijzen of China's Going Global beleid in de toekomst daadwerkelijk een Afrikaanse ganzenvlucht kan genereren. Ondanks het feit dat China ook sinds het Going Global beleid voornamelijk zijn eigen economische doelstellingen in Afrika nastreeft, lijkt het erop dat

de neveneffecten van dit beleid ervoor kunnen zorgen dat industrialisering en structurele economische groei in Afrika wortel kunnen schieten.

Literatuurlijst

Adem, S. 'China in Ethiopia: Diplomacy and Economics of Sino-optimism', *African Studies Review* 55, 1 (April 2012) 143-160.

African Economic Outlook, *African Economic Outlook 2015: Regional Development and Spatial Inclusion*.

http://www.africaneconomicoutlook.org/fileadmin/uploads/aeo/2015/PDF_Chapters/Overview_AEO2015_EN-web.pdf (27 december 2015).

Akamatsu, K. 'A Historical Pattern of Economic Growth in Developing Countries', *The Developing Economies* 1 (1962) 3-25.

Akamatsu, K. 'A Theory of Unbalanced Growth in the World Economy', *Weltwirtschaftliches Archiv* 86 (1961) 196-217.

Akinci, G. en Crittle, J. *Special Economic Zones: Performance, Lessons Learned, and Implications for Zone Development* (Washington 2008).

Alden, C. *China in Africa* (Londen 2007).

Alden, C. en Davies, M. 'A Profile of the Operations of Chinese Multinationals in Africa', *South African Journal of International Affairs* 13, 1 (2006) 83-96.

Alves, A.C. 'China's 'win-win' cooperation: Unpacking the impact of infrastructure-for-resources deals in Africa', *South African Journal of International Affairs* 20, 2 (2013) 207-226.

Ampiah, K. en Naidu, S. 'Africa and China in the Post-Cold-War Era', in: K. Ampiah en S. Naidu ed., *Crouching Tiger, Hidden Dragon? Africa and China* (Kaapstad 2008) 3-19.

Anshan, L. 'China's New Policy toward Africa', in: R.I. Rotberg ed., *China into Africa: Trade, Aid, and Influence* (Cambridge 2008) 21-49.

Anshan, L. Haifang, L. Huaqiong, P. Aiping, Z. en Wenping, H. *FOCAC Twelve Years Later: Achievements, Challenges and the Way Forward* (Uppsala 2012).

Araki, M. 'Japan's Official Development Assistance: The Japan ODA Model That Began Life in Southeast Asia', *Asia-Pacific Review* 14, 2 (2007) 17-29.

Assefa, H. Bienen, D. en Ciuriak, D. 'Ethiopia's Investment Prospects: A Sectoral Overview', *African Review of Economics and Finance* 4, 2 (Juni 2013) 203-246.

Bastholm, A. en Kragelund, P. 'State-driven Chinese investment in Zambia: Combining strategic interests and profits', in: M.P. van Dijk ed., *The New Presence of China in Africa* (Amsterdam 2009) 117-140.

Bernard, M. en Ravenhill, J. 'Beyond Product Cycles and Flying Geese: Regionalization, Hierarchy, and the Industrialization of East Asia', *World Politics* 47, 2 (Januari 1995) 171-209.

- Bernasconi-Osterwalder, B. Johnson, L. en Zhang J. *Chinese Outward Investment: An emerging policy framework* (Winnipeg 2013).
- de Beule, F. en Van den Bulcke, D. 'China's opening up, from Shenzhen to Sudan', in: M.P. van Dijk ed., *The New Presence of China in Africa* (Amsterdam 2009) 31-52.
- Borras, M. Ernst, D. en Haggard, S. 'Cross-border production networks and the industrial integration of the Asia-Pacific Region', in: M. Borras, D. Ernst en S. Haggard ed., *International Production Networks in Asia: Rivalry of riches?* (Londen 2000) 1-29.
- Bowie, A. en Unger, D. *The Politics of Open Economies: Indonesia, Malaysia, the Philippines, and Thailand* (New York 1997).
- Brautigam, D. *The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa* (New York 2009).
- Brautigam, D. Farole, T. en Xiaoyang, T. 'China's Investment in African Special Economic Zones: Prospects, Challenges, and Opportunities', *Economic Premise* 5 (Maart 2010) 1-6.
- Brautigam, D. McMillan, M. en Tang, X. *The Role of Foreign Investment in Ethiopia's Leather Value Chain* (Centre for Economic Policy Research 2013).
- Brautigam, D. en Xiaoyang, T. 'China's Investment in Special Economic Zones in Africa', in: T. Farole en G. Akinci ed., *Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions* (Washington 2011) 69-100.
- Bräutigam, D. 'Close Encounters: Chinese Business Networks as Industrial Catalysts in Sub-Saharan Africa', *African Affairs* 102 (2003) 447-467.
- Bräutigam, D. '“Flying Geese” or “Hidden Dragon”? Chinese Business and African Industrial Development', in: C. Alden, D. Large en R. Soares de Oliveira ed., *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace* (Londen 2008) 51-68.
- Bräutigam, D. en Tang, X. "“Going Global in Groups”: Structural Transformation and China's Special Economic Zones Overseas", *World Development* 63 (2014) 78-91.
- Bräutigam, D. en Xiaoyang, T. 'African Shenzhen: China's special economic zones in Africa', *Journal of Modern African Studies* 49, 1 (2011) 25-54.
- Broadman, H.G. *Africa's Silk Road: China and India's New Economic Frontier* (Washington 2007).
- Buckley, P.J. Clegg, L.J. Cross, A.R. Liu, X. Voss, H. en Zheng, P. 'The determinants of Chinese outward foreign direct investment', *Journal of International Business Studies* 38 (2007) 499-518.
- Carmody, P. *The New Scramble for Africa* (Cambridge 2011).
- Carmody, P. *The Rise of the BRICS in Africa: The Geopolitics of South-South Relations* (Londen 2013).

Carmody, P. en Hampway, G. 'Inclusive or Exclusive Globalization? Zambia's Economy and Asian Investment', *Africa Today* 56, 3 (2010) 84-102.

Central Intelligence Agency, 'The World Factbook', <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2119.html> (23 december 2015).

Chandra, V. Lin, J.Y. en Wang, Y. 'Leading Dragon Phenomenon: New Opportunities for Catch-up in Low-Income Countries', *Asian Development Review* 30, 1 (2013) 52-84.

Chaponnière, J.R. 'Chinese aid to Africa, origins, forms and issues', in: M.P. van Dijk ed., *The New Presence of China in Africa* (Amsterdam 2009) 55-82.

Cheng, J.Y.S. en Shi, H. 'China's African Policy in the Post-Cold War Era', *Journal of Contemporary Asia* 39, 1 (Februari 2009) 87-115.

Chidaushe, M. 'China's Grand Re-entrance Into Africa – Mirage or Oasis?', in: F. Manji en S. Marks ed., *African perspectives on China in Africa* (Oxford 2007) 107-118.

Collier, P. *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It* (Oxford 2008).

Dahle Huse, M. en Muyakwa, S.L. *China in Africa: lending, policy space and governance* (Oslo 2008).

Davies, M. *How China delivers development assistance to Africa* (Stellenbosch 2008).

Davies, M.J. 'Special Economic Zones: China's Developmental Model Comes to Africa', in: R.I. Rotberg ed., *China into Africa: Trade, Aid, and Influence* (Cambridge 2008) 137-154.

Dent, C.M. 'Africa and China: a new kind of development partnership', in: C.M. Dent ed., *China and Africa Development Relations* (New York 2011) 3-20.

van Dijk, M.P. 'Introduction: objectives of and instruments for China's new presence in Africa', in: M.P. van Dijk ed., *The New Presence of China in Africa* (Amsterdam 2009) 9-30.

van Dijk, M.P. 'The Impact of the Chinese in Other Asian Countries and Sectors', in: M.P. van Dijk ed., *The New Presence of China in Africa* (Amsterdam 2009) 157-174.

van Donge, J.K. Henley, D. en Lewis, P. 'Tracking Development in South-East Asia and sub-Saharan Africa: The Primacy of Policy', *Development Policy Review* 30 Suppl. 1 (2008) s5-s24.

Dubosse, N. 'Chinese development assistance to Africa: aid, trade and debt', in: A. Harneit-Sievers, S. Marks en S. Naidu ed., *Chinese and African Perspectives on China in Africa* (Kaaopstad 2010) 70-81.

Easterly, W. *The White Man's Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good* (New York 2006).

Eliassen, I.E. *Chinese Investors: Saving the Zambian Textile and Clothing Industry?* (Stellenbosch 2012).

Farole, T. *Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experience* (Washington 2011).

Farole, T. en Akinci, G. 'Introduction', in: T. Farole en G. Akinci ed., *Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions* (Washington 2011) 1-22.

Francks, P. *Japanese Economic Development* (Londen 1999).

Friedman, E. 'How Economic Superpower China Could Transform Africa', *Journal of Chinese Political Science* 14 (2009) 1-20.

Foster, V. Butterfield, W. Chen, C. en Pushak, N. *Building Bridges: China's Growing Role as Infrastructure Financier for Sub-Saharan Africa* (Washington 2009).

Gamora, G. en Mathews, K. 'Ethio-China relations: challenges and prospects', in: A. Harneit-Sievers, S. Marks en S. Naidu ed., *Chinese and African Perspectives on China in Africa* (Kaaopstad 2010) 92-107.

Geda, A. en Meskel, A. 'China and India's Growth Surge: Is it a curse or blessing for Africa? The Case of Manufactured Exports', *African Development Review* 20, 2 (September 2008) 247-272.

A. Geda en A.G. Meskel, 'China and India's growth surge: the implications for African manufactured exports', in: F. Cheru en C. Obi, *The rise of China and India in Africa: Challenges, opportunities and critical interventions* (Londen 2010) 97-106.

Geda, A. en Meskel, A.G. *Impact of China-Africa Investment Relations: Case Study of Ethiopia* (Addis Abeba 2009).

Geiger, M. en Goh, C. *Chinese FDI in Ethiopia: A World Bank Survey* (Washington 2012).

Geiger, M. en Goh, C. *Ethiopia Economic Update: Overcoming Inflation, Raising Competitiveness* (Washington 2012).

Goldstein, A. Pinaud, N. en Reisen, H. 'China's Boom: What's in it for Africa? A Trade Perspective', in: C. Alden, D. Large en R. Soares de Oliveira ed., *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace* (Londen 2008) 27-50.

Goldstein, A. Pinaud, N. Reisen, H. en Chen, X. *The Rise of China and India: What's in it for Africa?* (OECD 2006).

Government of China, 'China's African Policy', *South African Journal of International Affairs* 13, 1 (2006) 11-22.

Gu, J. 'China's Private Enterprises in Africa and the Implications for African Development', *European Journal of Development Research* 21, 4 (2009) 570-587.

Guerrieri, P. 'International competitiveness, regional integration, and corporate strategies in the East Asian electronics industry', in: M. Borras, D. Ernst en S. Haggard ed., *International Production Networks in Asia: Rivalry of riches?* (Londen 2000) 30-55.

Hackenesch, C. *Competing for Development? The European Union and China in Ethiopia* (Stellenbosch 2011).

Hart-Landsberg, M. en Burkett, P. 'Contradictions of Capitalist Industrialization in East Asia: a Critique of "Flying Geese" Theories of Development', *Economic Geography* 74, 2 (April 1998) 87-110.

Hatch, W.F. *Asia's Flying Geese: How Regionalisation Shapes Japan* (New York 2010).

Hatch, W. 'Regionalization Trumps Globalization: Japanese Production Networks in Asia', in: R. Stubbs en G.R.D. Underhill ed., *Political Economy and the Changing Global Order* (Ontario 2000) 382-391.

Holslag, J. 'China's New Mercantilism in Central Africa', *African and Asian Studies* 5, 2 (2006) 133-169.

Huang, X. *The Rise and Fall of the East Asian Growth System, 1951-2000: Institutional competitiveness and rapid economic growth* (New York 2005).

Jakobsen, L. en Daojiong, Z. 'China and the Worldwide Search for Oil Security', *Asia-Pacific Review* 13, 2 (November 2006) 60-73.

Jiang, Y. *China: Trade, foreign direct investment, and development strategies* (Singapore 2014).

Kaberuka, D. *Towards Sustainable Wealth and Job Creation through Economic Transformation* (Mombasa 2012).

Kamwanga, J. en Koyi, G. *Impact of China-Africa Investment Relations: The Case of Zambia* (Nairobi 2009).

Kaplinsky, R. en Morris, M. 'Chinese FDI in Sub-Saharan Africa: Engaging with Large Dragons', *European Journal of Development Research* 21, 4 (2009) 551-569.

Kasahara, S. *The Asian Developmental State and the Flying Geese Paradigm* (Verenigde Naties 2013).

Katada, S.N. 'Japan's financial politics: Institutional challenges towards and against liberalization', in: S.M. Pekkanen en K.S. Tsai ed., *Japan and China in the World Political Economy* (New York 2005) 151-172.

Keet, D. 'The Role and Impact of Chinese Economic Operations in Africa', in: D.G. Guerrero en F. Manji ed., *China's New Role in Africa and the South: A search for a new perspective* (Oxford 2008) 78-86.

- Kim, J.D. en Hwang, S.I. 'The Role of Foreign Direct Investment in Korea's Economic Development: Productivity Effects and Implications for the Currency Crisis', in: T. Ito en Krueger, A.O. ed., *The Role of Foreign Direct Investment in East Asian Economic Development* (Chicago 2000) 267-294.
- Kojima, K. 'The "flying geese" model of Asian economic development: origin, theoretical extensions, and regional policy implications', *Journal of Asian Economics* 11 (2000) 375-401.
- Kragelund, P. 'Knocking on a Wide-open Door: Chinese Investments in Africa', *Review of African Political Economy* 122 (2009) 479-497.
- Kragelund, P. 'Part of the Disease Or Part of the Cure? Chinese Investments in the Zambian Mining and Construction Sector', *European Journal of Development Research* 21, 4 (2009) 644-661.
- Kragelund, P. 'The price of 'openness': towards Chinese economic control in Zambia', in: F. Cheru en C. Obi, *The rise of China and India in Africa: Challenges, opportunities and critical interventions* (Londen 2010) 208-217.
- Kragelund, P. en van Dijk, M.P. 'China's investments in Africa', in: M.P. van Dijk ed., *The New Presence of China in Africa* (Amsterdam 2009) 83-100.
- Kumon, H. 'Hybrid Factory in Asia: A Case of Mitsubishi Motors Corporation', in: H. Horaguchi en K. Shimokawa ed., *Japanese Foreign Direct Investment and the East Asian Industrial System: Case Studies from the Automobile and Electronics Industries* (2002) 337-351.
- Kuznets, P.W. 'Government and Economic Strategy in Contemporary South Korea', *Pacific Affairs* 58 (1985) 44-67.
- Large, D. 'Beyond 'Dragon in the Bush': The Study of China-Africa Relations', *African Affairs* 107, 426 (2008) 45-61.
- Large, D. 'From Non-Interference to Constructive Engagement? China's Evolving Relations With Sudan', in: C. Alden, D. Large en R. Soares de Oliveira ed., *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace* (Londen 2008) 275-294.
- Lee, C.K. 'The Spectre of Global China', *New Left Review* 89 (September/oktober 2014) 29-65.
- Lee, M.C. 'The 21st Century Scramble for Africa', *Journal of Contemporary African Studies* 24, 3 (September 2006) 303-330.
- Li, P. *The Myth and Reality of Chinese Investors: A Case Study of Chinese Investment in Zambia's Copper Industry* (Johannesburg 2010).
- Lin, J.Y. *From Flying Geese to Leading Dragons: New Opportunities and Strategies for Structural Transformation in developing countries* (Maputo 2011).

- Mutambara, T.E. en Hess, R. 'South-South Versus North-South Trade Linkages: A Case Study of Ethiopia and Implications for the Country's Industrial Development', *Eastern Africa Social Science Research Review* 30, 1 (Januari 2014) 73-104.
- Mutesa, F. 'China and Zambia: between development and politics', in: F. Cheru en C. Obi, *The rise of China and India in Africa: Challenges, opportunities and critical interventions* (Londen 2010) 167-178.
- Nissanke M. en Söderberg, M. *The Changing Landscape in Aid Relationships in Africa: Can China's Engagement Make a Difference to African Development?* (Stockholm 2011).
- Ochieng, C. *Mapping Chinese Development Assistance in Africa: An Analysis of the Experiences of Ethiopia* (Harare 2011).
- Ozawa, T. *Explaining the Rise of East Asian Multinationals: State-Industry Links, a Stages Model of Structural Change, and Japan as a Precedent Setter* (New York 2014).
- Ozawa, T. *Next Great Industrial Transmigration: Relocating China's Factories to Sub-Saharan, Flying-Geese Style?* (New York 2015).
- Ozawa, T. *Professor Kiyoshi Kojima's Contributions to FDI Theory: Trade, Structural Transformation, Growth and Integration in East Asia* (Juni 2007).
- Ozawa, T. *The (Japan-Born) "Flying-Geese" Theory of Economic Development Revisited- and Reformulated from a Structuralist Perspective* (New York 2010).
- Ozawa, T en Bellak, C. 'Will China relocate its labor-intensive factories to Africa, flying-geese style?', *Columbia FDI Perspectives* No. 28 (17 augustus 2010).
- Ozawa, T. en Bellak, C. *Will the World Bank's Vision Materialize? Relocating China's Factories to Sub-Saharan Africa, Flying-Geese Style* (New York 2011).
- Page, J. 'The East Asian Miracle: Four Lessons for Development Policy', in: S. Fischer en J.J. Rotemberg ed., *NBER Macroeconomics Annual* (1994) 219-282.
- Petri, P.A 'The East Asian Trading Bloc: An Analytical History', in: J. Frankel en M. Kahler ed., *Regionalism and Rivalry: Japan and the U.S. in Pacific Asia* (Chicago 1993) 21-52.
- Pigato, M. en Tang, W. *China and Africa: Expanding Economic Ties in an Evolving Global Context* (Addis Abeba 2015).
- Qiang, Z. 'China's strategic relations with Africa', in: A. Harneit-Sievers, S. Marks en S. Naidu ed., *Chinese and African Perspectives on China in Africa* (Kaapstad 2010) 56-69.
- Radelet, S en Sachs, J. 'Asia's Reemergence', *Foreign Affairs* 76, 6 (1997) 44-59.
- Rhee, Y.W. 'The Catalyst Model of Development: Lessons from Bangladesh's Success with Garment Exports', *World Development* 18, 2 (1990) 333-346.

Rose, R. 'Discourses on Japan and China in Africa: Mutual Mis-Alignment and the Prospects for Cooperation', *Japanese Studies* 32, 2 (September 2012) 219-236.

Sachs, J. *The End of Poverty: How We Can Make It Happen In Our Lifetime* (Londen 2006).

Samy, Y. 'China's Aid Policies in Africa: Opportunities and Challenges', *The Round Table* 99, 406 (Februari 2010) 75-90.

Sautman, B. en Hairong, Y. 'Friends and Interests: China's Distinctive Links With Africa', in: G. Guerrero en F. Manji ed., *China's New Role in Africa and the South: A search for a new perspective* (Oxford 2008) 87-133.

Schröppel, C. en Mariko, N. 'The Changing Interpretation of the Flying Geese Model of Economic Development', *Japanstudien* 14 (2002) 203-236.

Soares de Oliveira, R. 'Making Sense of Chinese Oil Investment in Africa', in: C. Alden, D. Large en R. Soares de Oliveira ed., *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace* (Londen 2008) 83-110.

Soludo, C. C. 'Export-Oriented Industrialisation and Foreign Direct Investment in Africa', in: E. Aryeetey, J. Court, M. Nissanke en B. Weder ed., *Asia and Africa in the Global Economy* (Tokio 2003) 246-281.

Stiglitz, J.E. 'Some Lessons From The East Asian Miracle', *The World Bank Research Observer* 11, 2 (augustus 1996) 151-177.

Stubbs, R. *Rethinking Asia's Economic Miracle: The Political Economy of War, Prosperity and Crisis* (New York 2005).

Taylor, I. *China and Africa: Engagement and compromise* (New York 2006).

Taylor, I. 'China's oil diplomacy in Africa', *International Affairs* 82, 5 (2006) 937-959.

Taylor, I. *Unpacking China's Resource Diplomacy in Africa* (Hong Kong).

Thakur, M. *Building in Progress? Chinese Engagement in Ethiopia* (Johannesburg 2009).

Thorborg, M.E. *From White Elephants to Flying Geese: China in Africa a new model for development or more of the same* (York 2011).

The Power of Africa Conference, *Working Paper The Absentee Landlord: African State in Chinese SEZs in Africa* (2-4 mei Parijs).

United Nations Conference on Trade and Development, *Asian Foreign Direct Investment in Africa: Towards A New Era of Cooperation among Developing Countries* (New York 2007).

Venkataraman, M. en Gofie, S.M. 'The dynamics of China-Ethiopia trade relations: economic capacity, balance of trade & trade regimes', *Journal of the Global South* 2, 18 (2015) 1-17.

- Vines, A. en Campos, I. 'China and India in Angola', in: F. Cheru en C. Obi, *The rise of China and India in Africa: Challenges, opportunities and critical interventions* (Londen 2010) 193-207.
- Wang, F.L. en Elliot, E.A. 'China in Africa: presence, perceptions and prospects', *Journal of Contemporary China* 23, 90 (2014) 1012-1032.
- Weisbrod, A. en Whalley, J. *The Contribution of Chinese FDI to Africa's Pre Crisis Growth Surge* (Cambridge 2011).
- World Bank, *The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy* (Oxford 1993).
- Wu, H.L. en Chen, C.H. 'An Assessment of Outward Foreign Direct Investment from China's Transitional Economy', *Europe-Asia Studies* 53, 8 (2001) 1235-1254.
- Yamawaki, H. *Japanese Exports and Foreign Direct Investment: Imperfect Competition in International Markets* (Cambridge 2007).
- Yonghong, H. 'Trade, investment and legal cooperation between China and Africa', in: A. Harneit-Sievers, S. Marks en S. Naidu ed., *Chinese and African Perspectives on China in Africa* (Kaaopstad 2010) 82-90.
- Zezeza, P.T. 'The Africa-China relationship: challenges and opportunities', *Canadian Journal of African Studies* 48, 1 (December 2014) 145-169.
- Zhang, H. en Ilhéu, F. *The Role of Special Economic Zones in African Countries Development and Chinese FDI* (Lissabon 2014).
- Zweig, D. en Jianhai, B. 'China's Global Hunt for Energy', *Foreign Affairs* 84, 5 (2005) 25-38.